

Jezus Christus, onze Heer en Verlosser

Synodaal geschrift van de synoden van de Nederlandse Hervormde kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden

INHOUD

Inleiding

1. Wie is Jezus Christus voor ons?	1
--	---

Jezus Christus en onze verzoening met God

2. Onze Heer en Verlosser	
2.1 Christus	5
2.2 Heer en Verlosser	6
2.3 Zoon van God.....	7
3. Verzoening	
3.1 Verlossing van het kwaad	11
3.2 Verzoening en onze schuld.....	12
3.3 'gestorven voor onze zonden'	14
3.4 Beelden	17
3.5 Hoofdlijnen	19
3.6 Vragen.....	22
3.7 Leven met Jezus Christus.....	24

Het belijden en doordenken van het geloof

4. Gemeenschap met het belijden van het voorgeslacht	27
5. Bijbel en geloofsleer	33

Actuele uitdagingen

6. Geloof en historisch onderzoek	39
7. De taal van het geloof	47

Besluit

8. De bron van ons geloof	53
Afkortingen	57

Inleiding

1. Wie is Jezus Christus voor ons?

Als synoden van de Samen op Weg-kerken willen wij in dit geschrift onder woorden brengen wie Jezus Christus voor ons is. Binnen en buiten de gemeente leven vele vragen en opvattingen over de betekenis van Jezus Christus. Ook wordt het geloof in Hem op heel verschillende manieren beleefd en tot uitdrukking gebracht. Deze verscheidenheid vraagt om bezinning op ons gemeenschappelijk geloof in Christus.

KO VPKN I 6, 8

De veelvormigheid van het geloof is een belangrijke aanleiding, maar niet de enige of diepste reden voor dit geschrift. Het behoort tot onze roeping als kerk om Jezus Christus telkens opnieuw te belijden. De betekenis van de Heer is omschreven in de belijdenissen van de kerk. Maar het geheim van zijn persoon en aanwezigheid is groot. Daarom kunnen we er niet bij voorbaat van uitgaan dat het laatste woord in de belijdenissen is gesproken. Naast haar eerdere belijdenissen probeert de kerk daarom in elke tijd met nieuwe woorden en accenten het geheim van de Heer aan te duiden met het oog op de vragen van de tijd waarin zij leeft.

Het is mogelijk dat leden van de kerk dit geschrift overbodig vinden. Misschien vinden zij in de bewoordingen van eerdere belijdenissen hun geloof in Christus duidelijk weergegeven en vrezen zij van elke andere formulering een relativering of zelfs verloochening van het hart van het christelijk geloof.

Er zijn ook mensen, buiten en binnen de kerk, die de betekenis van Jezus Christus voor hun leven zelf willen zoeken. Zij hebben behoefte aan ruimte voor een geestelijke zoektocht, waardoor het geloof echt iets van henzelf wordt. Misschien vrezen zij dat dit geschrift het geloof zal voorschrijven en opdringen en dat het hun mondigheid en vrijheid inperkt.

Als kerk kunnen wij echter niet voorbijgaan aan de vraag naar Jezus Christus die in onze tijd wordt gesteld. Evenmin kunnen wij deze vraag overlaten aan ieders individuele keuze, want dan zouden wij ophouden een geloofsgemeenschap te zijn. Wanneer wij in dit geschrift omschrijven wie Jezus Christus voor ons is, beogen wij daarmee niets anders dan het geloof van de kerk opnieuw uit te spreken. Tegelijk hopen wij dat deze omschrijving mensen kan helpen in hun eigen zoektocht.

Wij stellen hier de vraag naar Jezus Christus als kerk, dat wil zeggen als geloofsgemeenschap die leeft in verbondenheid met haar Heer. Wij kunnen en willen deze verbondenheid geen ogenblik vergeten. Jezus Christus is de Heer van de kerk en de kerk is de kerk van Christus. Als wij ons uit dit verband zouden losmaken en over

Christus zouden spreken als over een vreemde, zouden wij niet meer spreken als kerk.

Vanwege deze verbondenheid is met ons spreken over Jezus Christus tegelijk onze eigen identiteit als kerk in het geding. De manier waarop wij Christus zien, geloven en navolgen is een van de manieren waaruit blijkt waar wij staan als geloofsgemeenschap. Daarom raakt het thema van dit geschrift de kern van ons kerk-zijn en christen-zijn.

Wij hebben het geloof in Christus van God ontvangen. Dat Jezus Heer en Christus is (Hand 2,36), is ons door de apostelen verkondigd. Het is niet het werk en het resultaat van ons eigen redeneren dat wij met deze verkondiging instemmen. Ook het geloof in Jezus Christus is een gave van God, een werk van de Heilige Geest (1 Cor 12,3). Ons spreken over Christus is ons antwoord op een werkelijkheid die zich zelf aan ons heeft voorgedaan en die ons heeft overtuigd. Daarom is dit spreken belijdend van karakter. Belijden is antwoord geven op de vraag wie Jezus Christus vandaag voor ons is.

AC 18
HC a 21

Wanneer een belijdend antwoord gegeven is, heeft de vraag daarmee echter niet afgedaan. Ook wanneer we Hem belijden, blijft de vraag naar Jezus Christus ons bewegen. Deze vraag brengt ons ertoe eerdere antwoorden opnieuw te overwegen en te toetsen. Belijden is nooit een vanzelfsprekendheid.

De ene vraag naar Jezus kan in vele vragen uiteen vallen en is in elke tijd anders toegespitst. In onze tijd zien wij een nieuwe belangstelling voor Jezus als mens van zijn tijd en voor gegevens buiten de bijbel die licht op Jezus' leven zouden kunnen werpen. Ook hebben wij meer oog gekregen voor de veelkleurige wijze waarop het Nieuwe Testament de betekenis van Jezus tot uitdrukking brengt. De dood van Jezus bijvoorbeeld wordt door de evangelisten en door Paulus op verschillende manieren belicht. Nieuwe wetenschappelijke onderzoeken en vondsten hebben de laatste decennia ons inzicht vergroot in de joodse wereld waartoe Jezus behoorde, een inzicht dat nieuwe vragen oproept over zijn betekenis. Bij menig een is het vermoeden gerezen dat het beeld dat de bijbel ons van Jezus geeft, vertekend is door latere geloofsvoorstellingen.

Deze vragen, ontdekkingen, hypothesen blijven niet binnen de studeerkamers van geleerden. Exegeten leggen hun resultaten als vraag voor aan de gemeente en aan de dogmatiek. Dogmatici trekken soms vergaande conclusies en aarzelen niet traditionele leerstukken als overbodige ballast overboord te zetten. Ook buiten de kerk en de kerkelijke theologie komen telkens nieuwe Jezusbeelden naar voren.

Dit alles wekt soms de schijn dat ieder zich haar of zijn eigen Jezus kan creëren. Gelovigen kunnen hierdoor het gevoel krijgen dat er meer vragen zijn dan antwoorden. Of dat er niet langer één

antwoord is, maar een grote hoeveelheid antwoorden die elkaar tegenspreken en uitsluiten. Of dat nieuwe antwoorden eerdere antwoorden in de traditie van de kerk ontcrachten. Het is geen wonder dat velen een gevoel bekruipt van verwarring, van verlegenheid en van onzekerheid.

Er is evenwel geen reden om ons door deze gevoelens te laten verlammen. Integendeel. Geloven en belijden is immers nooit zonder vragen geweest. De vraag naar Jezus wordt ten diepste door Hem zelf opgeroepen. 'Wie zeggen de mensen dat ik ben?' (Mc 8,29). Ook na het antwoord 'Gij zijt de Christus' (Mc 8,29) zijn de vragen niet verdwenen. Dogma's en belijdenissen die ons nu eenvoudig en eenduidig toeschijnen, zijn ontstaan en gegroeid uit lange discussies over brandende vragen waarover men het in de kerk niet eens kon worden. Vele vragen die ons nieuw voorkomen, zijn vanaf het begin van de kerkgeschiedenis aan de orde geweest. Vragen die ons in verwarring kunnen brengen, blijken al vroeg diep doordacht en vanuit het geloof beantwoord te zijn. Dat de kerk door vragen in beweging wordt gebracht is dus niet nieuw. Daar hoeven wij niet van te schrikken.

Hiermee bedoelen wij niet dat er geen nieuwe vragen zijn of dat alle vragen in beginsel reeds beantwoord zijn. Er zijn ook vragen die eerdere generaties op deze manier niet hebben gekend. Enkele daarvan hebben wij hierboven genoemd. Maar waarom zouden deze vragen een bedreiging moeten vormen voor ons geloof? Waarom zouden wij er bang voor moeten zijn? Het is stellig riskant om nieuwe vragen te stellen. Maar het is minstens even riskant om geen vragen meer te stellen. Daarom doen wij er beter aan deze vragen zonder angst op te pakken en te zien als uitdagingen die ons kunnen helpen een nieuw antwoord op de vraag naar Jezus te geven en de inhoud en betekenis van ons geloof beter te begrijpen. Nieuwe vragen kunnen ook tot een nieuw geloven en belijden stimuleren. De geschiedenis van onze Heer en de geschiedenis van zijn kerk geven ons alle reden om daarop te vertrouwen.

Wij belijden in dit geschrift ons geloof door samen te vatten en te overwegen wat de bijbel ons zegt over Jezus Christus en zijn heil. Wij zijn hiertoe uitgedaagd door vragen die in onze tijd bij het geloof in Jezus Christus worden gesteld. Daarom houden wij in onze weergave rekening met actuele discussies. Wij doen geen poging een volledige uiteenzetting te geven van de leer over Christus. Wij beperken ons echter evenmin tot een gesprek over de opvattingen van bijvoorbeeld Prof. Kuitert en Prof. Den Heyer. Wij proberen als kerk weer te geven wat we in het bijbels getuigenis over Jezus Christus en zijn heil hebben vernomen, waarbij wij ons allereerst laten leiden door het belijden van het voorgeslacht. Waar dat gezien de huidige discussies nodig leek, bespreken we vragen rond de historiciteit van het geloof

in Jezus Christus en rond het beeldend karakter van de verwoording van het geloof. Ook stellen wij enkele belangrijke vragen en gezichtspunten van Prof. Kuitert en Prof. Den Heyer aan de orde - overigens zonder hun namen te noemen -, want wat zij schrijven houdt velen bezig. In deze passages zal ons betoog vanzelf meer het karakter van een theologische discussie aannemen.

Geloven in Jezus Christus en in verzoening met God en mensen is niet vanzelfsprekend. Voor gelovigen is Jezus belangrijk vanwege zijn unieke relatie met God. Verzoening met God veronderstelt, dat ook voor ons eigen levensgeluk de relatie tot God van beslissende betekenis is. Wanneer wij moeite hebben om in God te geloven, krijgen de vragen naar Jezus voor ons een ander gewicht. En wanneer wij ons leven moeilijk in relatie tot God kunnen ervaren, is verzoening met God voor ons van veel minder belang. Maar ook wanneer wij wel God zoeken en Jezus' unieke relatie tot God beseffen, veronderstelt het spreken over verzoening een aantal dingen die allerminst vanzelfsprekend zijn: dat God het kwaad oorspronkelijk en uiteindelijk niet wil en dat wij daarom op verlossing mogen hopen; dat er naast het kwaad dat wij ondergaan, kwaad is dat wij doen en aanrichten en waarvoor wij verantwoordelijk zijn; dat wij door het kwaad te kiezen onze relatie met God hebben verbroken en deze zelf niet kunnen herstellen; dat een ander ons voor God kan vertegenwoordigen en onze relatie met God kan goedmaken. Dit zijn stuk voor stuk veronderstellingen die wij niet vanzelf beleven. Zij kunnen dan ook een ernstig obstakel vormen voor het verstaan van de verzoening. Wij zijn ons van deze moeilijkheden bewust en hebben ze daarom waar dat wenselijk leek, kort aangeduid. Het valt echter buiten de doelstelling en het bestek van dit geschrift, dat een samenvattende omschrijving van ons belijden van Jezus Christus en de verzoening wil geven, om een pastoraal gesprek over deze verstaans- en geloofsmoeilijkheden aan te gaan.

Na deze inleiding omschrijven wij in het tweede deel van dit geschrift het geloof in Jezus Christus (hoofdstuk 2) en de verzoening (hoofdstuk 3). In het derde deel laten wij eerst zien hoe dit geloof door ons voorgeslacht beleden is en wat de gemeenschap met dit belijden inhoudt (hoofdstuk 4). Vervolgens gaan we in op de specifieke rol die de geloofsleer heeft te vervullen in het belijden, verkondigen en onderrichten van de kerk (hoofdstuk 5). In het vierde deel gaan wij nog iets uitvoeriger in op twee problemen die in elk hedendaags gesprek over Jezus, en dus ook in hoofdstuk 2 en 3, op de achtergrond meespelen, namelijk de historiciteit van het geloof (hoofdstuk 6) en het beeldend karakter van de geloofstaal (hoofdstuk 7). Deze hoofdstukken hebben uit de aard der zaak een enigszins vaktechnisch karakter, maar mogen toch niet ontbreken omdat elke bewust levende gelovige op de een of andere manier met deze vragen te maken krijgt. We besluiten ons geschrift met een verwijzing naar de bron waar ons geloof uit opwelt en uit leeft (hoofdstuk 8).

Jezus Christus en onze verzoening met God

2. Onze Heer en Verlosser

2.1 Christus

Wij gebruiken de woorden Jezus en Christus meestal als twee namen. Dit woordgebruik vinden wij reeds in het Nieuwe Testament. Dat is opmerkelijk, omdat dit woord de Griekse vertaling is van een hebreuws woord dat Gezalfde betekent (masjiach, waarvan Messias is afgeleid). De term gezalfde wordt in het Oude Testament gebezigd voor mensen die door God worden aangewezen om een bijzondere taak te vervullen. Daartoe worden zij gezalfd, met olie of door de Geest van God. Dit gebeurt bij koningen, de (hoge)priester en bij de profeet Elisa. Wanneer zij 'gezalften' heten, is dat geen naam maar een titel. Het duidt niet op hun persoon, maar op hun ambt. Ook in niet-bijbelse joodse geschriften komt de term 'Messias' voor om iemand aan te duiden die het volk Israël zal verlossen van zijn vijanden en vrede zal brengen als begin van Gods koninkrijk in deze wereld. Over de vraag hoe en door welke figuren dat zal gebeuren (een koning uit het geslacht van David of een hogepriester) bestaan uiteenlopende voorstellingen. De titel Messias wordt door zijn volgelingen al tijdens zijn leven aan Jezus toegekend (Mc 8,29). Na de opstanding is het woord in de gemeente ingeburgerd als naam voor Jezus. Wanneer wij het woord Christus lezen als ambtstitel, 'Gezalfde', is het een samenvatting van de bijzondere functies die Jezus van Godswege heeft vervuld. God heeft Jezus met de Heilige Geest gezalfd tot profeet, priester en koning.

HC a 31
Fundam. 6, 7, 8

Twee historische kanttekeningen zijn hier op hun plaats. Wetenschappelijk onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat er in Jezus' dagen geen sprake was van één eenduidige verwachting van 'de' Messias. Er bestonden verschillende voorstellingen van een Messias. Ook waren er verwachtingen van verlossing waar geen Messias in voorkomt. Daarom kunnen wij niet zeggen dat Jezus met zijn optreden voor ieder die Hem zag, onomstotelijk bewees dat hij de Messias was. Maar evenmin kunnen wij zeggen dat Hij, omdat Hij Israël niet bevrijdde van de Romeinse bezetting, niet de Messias was die Israël verwachtte.

Historisch-wetenschappelijk beschouwd is het niet waarschijnlijk dat Jezus zich Messias heeft laten noemen (Mc 8,30), maar wel dat Hij zijn opdracht messiaans heeft verstaan, al is dit niet te bewijzen. Het tegendeel, dat Hij Zichzelf niet als Messias heeft beschouwd, is overigens evenmin te bewijzen.

Voor ons geloof is het belangrijk dat wij de naam en de titel Christus alleen goed kunnen begrijpen, wanneer wij letten op het Oude Testament en andere joodse geschriften. De taak van de

Messias, de rol die Hij heeft te vervullen en het heil dat Hij brengt, worden pas goed duidelijk in de weg die God gaat met zijn volk Israël. De Messias werd, en wordt in de synagoge nog altijd, verwacht als de Verlosser van Israël. Wanneer wij Jezus als Messias belijden, erkennen wij daarmee dat Jezus is gekomen tot Israël. Hij is een 'dienaar van besnedenen' (Rom 15,8). Het grootste deel van Israël heeft Jezus echter niet als Messias erkend. Daarom bestaat er een diepe scheiding tussen synagoge en kerk. Omdat God trouw blijft aan het volk dat Hij verkoren heeft, blijft Israël het uitverkoren volk van God. De kerk is niet in de plaats van Israël gekomen. Ons geloof in de Messias Jezus verbindt ons met het volk waarvoor Hij gekomen is en waartoe Hij behoort, het volk van God. Door Jezus hebben wij toegang gekregen tot de God van Israël (Ef 2,11-13) en dankzij Hem mogen we delen in de aan Israël geschonken verwachting van het koninkrijk van God.

KO VPKN I 1

Aan de naam Jezus Christus ontlene wij de naam christenen. Deze naam betekent dat wij delen in zijn zalving, in zijn bijzondere opdracht van Godswege, en dat ook wij op onze wijze geroepen zijn koninklijk, priesterlijk en profetisch te leven. De Geest van God die Hem vervulde, wil ook in ons leven werkzaam zijn.

HC a 32

2.2 Heer en Verlosser

De bijzondere plaats van Jezus Christus in ons leven en in de wereld wordt aangegeven met de titel Heer. Een Heer is iemand die de bevoegdheid en de macht heeft om te regeren en om opdrachten te geven aan zijn dienaren. Jezus is Heer omdat Hij gezag heeft over ons leven. De term Heer werd in de hellenistische cultuur waarin de kerk ontstond, gebruikt voor godheden of goddelijke heersers. De positie die zij voor Zichzelf opeisen, komt echter alleen Jezus toe (1 Cor 8,6). Jezus heeft zich uitgerkend daarin als Heer bewezen dat Hij Zich voor ons heeft vernederd. Deze Heer is tegelijk de knecht bij uitstek (Fil 2,7.8). Griekssprekende joden kenden de term Heer als de weergave in de Griekse vertaling van het Oude Testament van de eigenaam JHWH die de joden niet mogen uitspreken. Deze Heer bewijst zijn heerschappij in genadige en barmhartige aanwezigheid. Met de titel Heer wordt Jezus op de hoogte geplaatst van de God van Israël. Dingen die in oudtestamentische teksten aan God worden toegeschreven, kunnen nu ook van Jezus worden gezegd. Dit betekent niet dat Jezus de plaats van God inneemt en God als het ware vervangt, maar wel dat Hij deelt in Gods koninklijke heerschappij. God heeft Jezus door de opstanding verhoogd en doet Hem delen in zijn koningschap en heerschappij (1 Cor 15,23-28). Jezus zit aan de rechterhand van God. Hij is verhoogd, opdat allen zich voor Hem zouden buigen en Hem zouden belijden als Heer (Fil 2,9-11). Hij is niet alleen Heer van de gemeente, maar ook van de wereld. Daarom

Apost.

- Barmen II kunnen wij in de wereld in laatste instantie geen andere heren erkennen.
- Dat Jezus onze Heer is, houdt in dat wij Hem dienen en zijn geboden gehoorzamen. Hem als Heer belijden, is zijn dienaar willen zijn. Hij is niet een Heer die alleen gehoorzaamheid opeist, maar een Heer die ons in het dienen is voorgegaan. Hem gehoorzamen betekent Hem navolgen (Fil 2,1-5).
- KO VPKN I 6 Het woord Heer is niet voldoende om aan te duiden welke plaats Jezus in ons leven inneemt. Hij is onze Heer en Verlosser (2 Petr 1,11). In het Hebreeuws en het Grieks hangt het woord voor Verlosser, ook te vertalen als Redder, Bevrijder of Heiland, samen met een werkwoord dat redden, bevrijden, verlossen, behouden betekent, en met een zelfstandig naamwoord, dat redding, behoud, heil betekent. Zo klinkt in deze titel sterk door wat Jezus voor ons doet en wat Hij ons geeft. Hij redt ons van kwaad en ondergang in vele vormen. Hij behoudt en behoedt ons en geeft ons heelheid, een vol en gaaf leven voor Gods aangezicht. Wanneer wij Jezus Christus of Heer noemen, doen wij dat altijd ook met het oog op het heil dat Hij ons brengt. Hij is geen Christus en geen Heer voor Zichzelf, Hij is het voor ons. Om ons heil is Hij tot ons gekomen.
- Nic.-Const. Jezus' heerschappij en verlossing horen bij elkaar. Wanneer wij over het een spreken zonder het ander, ontstaan er misverstanden en vertekeningen. Een Heer die ons niet zou verlossen, zou kil en afstandelijk boven ons blijven staan. Geloven zou niet meer zijn dan het vervullen van onze plicht. In het christelijk leven zou het alleen gaan om onze daden en prestaties. Omgekeerd zou een Verlosser die ons leven niet zou regeren, niet meer zijn dan een middel om ons tot een vredig bestaan te brengen. Geloven zou slechts de vervulling van onze eigen behoeften dienen. In het christelijk leven zou alles draaien om ons gevoel van welbevinden en er zou geen inzet, geen dienst en geen daadwerkelijke liefde zijn voor God en voor de naaste. Daarom geeft het geloof in Jezus Christus ons leven een ontvangend en gevend, een ontspannen en ingespannen karakter. Wij oefenen ons erin om Hem met twee woorden te belijden: als onze Heer en als onze Verlosser.

2.3 Zoon van God

Een titel die veelvuldig en in vrijwel alle geschriften van het Nieuwe Testament voorkomt, is 'zoon'. Deze titel is van bijzonder belang omdat hij Jezus' relatie tot God aanduidt. Wie Jezus is, het geheim van zijn persoon, wordt ons het diepst onthuld door dit woord. Jezus is de Zoon van God.

Het woord zoon duidt op Jezus' bijzondere relatie tot God. Deze relatie is in heel zijn optreden merkbaar. Hij bidt tot God als 'mijn Vader' en leert zijn volgelingen te bidden tot 'onze Vader'. Met profetisch gezag verkondigt Hij dat Gods koninkrijk nabijgekomen is en

roept Hij op tot bekering. Hij spreekt over dit rijk in gelijkenissen, waarbij Hij ook zinspeelt op zijn eigen rol in de komst van het koninkrijk. Hij treedt op met de volmacht van de Geest die Hij bij zijn doop van God heeft ontvangen. Hij drijft boze geesten uit, geneest zieken, vergeeft zonden, en roept mensen op Hem te volgen. Hij stelt mensen voor de keuze voor of tegen het koninkrijk en deze keuze valt samen met de keuze voor of tegen Hem zelf. Zo handelt Hij namens God en als God.

Apost. De term zoon van God wordt niet exclusief voor Jezus gebruikt. In het Oude Testament worden het volk Israël en koning David zo genoemd, in het Nieuwe Testament heten de gelovigen zonen van God en ook enkele joodse charismatische wonderdoeners worden zoon van God genoemd. Zij hebben allen een bijzondere relatie tot God. Jezus' verhouding tot God is echter uniek: in zijn woorden en daden heeft Hij Zich met God en zijn handelen vereenzelvigd en God heeft dit bevestigd en Zich met Jezus vereenzelvigd door Hem op te wekken uit de doden (Rom 1,3). Daarom wordt Hij de eniggeboren zoon van God genoemd (Joh 1,14).

Deze unieke relatie wordt vooral in het evangelie van Johannes verder doordacht en tot uitdrukking gebracht. Het woord relatie schiet daarbij nog tekort om de intieme levensgemeenschap tussen God en Jezus aan te duiden. God en Jezus staan niet als twee losse personen tegenover elkaar, maar zij vormen een eenheid. In zijn zending en in zijn handelen en spreken is Jezus één met God en God één met Jezus. De Vader is in de Zoon en de Zoon is in de Vader (Joh 10,30; 14,10).

Fundam. 4
Proeve 3 Jezus' volgelingen hebben deze eenheid met God ervaren en na de opstanding op verschillende manieren onder woorden gebracht. In Jezus handelt God, is God aanwezig en komt God tot ons.

Deze eenheid met God bepaalt heel Jezus' leven, zij is er vanaf het allereerste begin geweest en blijft voor altijd van kracht. Om elke schijn te vermijden dat deze eenheid toevallig en bijkomstig zou zijn, hebben sommige getuigen deze eenheid uitdrukkelijk beleden als de eeuwige grond van Jezus' aardse en tijdelijke leven. Als God zelf in Jezus tot ons komt, heeft Jezus' bestaan kennelijk een unieke oorsprong in God zelf. Hij die in de gestalte van God was, heeft deze gelijkheid aan God niet voor Zichzelf gehouden, zegt een zeer vroege belijdenis (Fil 2,6). In Johannes 1 wordt Jezus' goddelijke herkomst nader onder woorden gebracht. De verhouding tussen de Vader en de Zoon is de verhouding tussen God en zijn eeuwig Woord van den beginne. Er is geen tijd en geen plaats waar God zonder Jezus en Jezus zonder God is. Het Woord dat bij God is en dat God is (Joh 1,1), heeft de menselijke bestaanswijze aangenomen en heeft in Jezus als mens geleefd op aarde. Het eeuwige goddelijke Woord is de Zoon van de Vader.

AC 3
Kl. Cat. 2
Leuenb. 21

De kerk heeft zich in haar belijden aangesloten bij deze manier om de unieke verbondenheid en eenheid tussen Jezus en God onder woorden te brengen. In de lijn van Johannes en de traditie van de kerk belijden wij dat God de Zoon mens geworden is. Daarbij komt het er wel op aan dat wij dergelijke termen en zegswijzen goed verstaan. Met de uitdrukking 'de godheid van Jezus Christus' wordt bedoeld op de unieke oorsprong van Jezus in het eeuwige leven van God en de unieke eenheid met zijn Vader waarin Hij heeft geleefd en waarin Hij is gestorven en opgewekt. Tegelijk dienen wij te bedenken dat Jezus als de Zoon onderscheiden blijft van de Vader. De Zoon is niet de Vader. De Vader is niet de Zoon. Jezus 'is' niet God, Hij is de Zoon van God en in die zin goddelijk. Zijn unieke eenheid met God blijft een unieke relatie tot God.

Jezus' godheid, zijn unieke eenheid met God, komt dus niet in de plaats van zijn mensheid, zijn unieke relatie tot God. Er kan geen sprake van zijn dat wij met de belijdenis van Jezus' godheid zijn mensheid ontkennen en Hem beschouwen als een tweede God naast God of zelfs in de plaats van God.

Bij deze belijdenis van Jezus als de Zoon van God wordt in onze tijd (opnieuw) de historische vraag gesteld of Jezus zelf zijn godheid heeft beseft en Zichzelf heeft gezien als eniggeboren Zoon van God of als het vleesgeworden Woord.

Bij deze vraag moeten wij allereerst bedenken dat de werkelijkheid en het geheim van Jezus' verbondenheid met God niet samenvalt met de termen waarmee deze worden aangeduid. Dat Jezus Zichzelf niet het vleesgeworden Woord of de eniggeboren Zoon van God heeft genoemd, sluit niet uit dat deze latere bewoordingen zijn eenheid met God op een adequate manier omschrijven.

Vervolgens moeten wij bedenken dat wij met de middelen van de historische wetenschap niet kunnen vaststellen of Jezus Zichzelf als goddelijk heeft beschouwd. Historisch is het niet te bewijzen, evenmin als het tegendeel. Wel bevat Jezus' uitzonderlijke optreden een aantal aanwijzingen (die wij hierboven genoemd hebben) die er op duiden dat Hij geweten heeft van een unieke opdracht en van een unieke eenheid met God, die Hem onderscheidt van andere dienaren van God.

3. Verzoening

3.1 Verlossing van het kwaad

Jezus Christus is onze Heer en Verlosser, de Zoon van God. In Hem is God naar de mensen gekomen en heeft Hij ons heil geschonken. Dit betekent echter niet dat Jezus ons van al ons lijden en van al onze tekorten heeft bevrijd. Ons leven op aarde is nog altijd kwetsbaar en eindig. Ons bestaan kan plotseling worden bedreigd door ziekten en natuurrampen. Wij zien na Jezus' verschijning meer dan ooit uit naar een volkomen nieuw en gaaf leven (Rom 8,19-21) en wij verwachten nieuwe hemelen en een nieuwe aarde (2 Petr 3,13).

Dat het koninkrijk van God nabij is gekomen, heeft Jezus ons verkondigd in woord en daad. Deze verkondiging is tegelijk een oproep tot bekering (Mc 1,15). Door zijn onderwijs en door zijn voorbeeld wijst Hij ons de weg naar zijn rijk. Hij opent onze ogen voor dit rijk door gelijkenissen te vertellen, die het tegelijkertijd uitbeelden en verbergen. Zijn genezingen zijn tekenen die een bestaan beloven zonder ziekte, lijden en dood. Hij is opgestaan als eersteling uit de doden en regeert als koning tot de voleinding (1 Cor 15,23.24). Het rijk is in Jezus Christus begonnen, maar het is nog niet volledig werkelijkheid onder ons geworden. Wij verwachten nog de verlossing, samen met Israël.

Deze verlossing is geen bevrijding uit ons aardse en lichamelijke bestaan als zodanig, geen louter innerlijke gelukzaligheid, geen geheim inzicht, geen hogere geestelijke kennis. Een dergelijke verlossing zou betekenen dat ons aardse en lichamelijke bestaan als zodanig de bron van lijden en kwaad zou zijn. Wij hebben dit bestaan echter als goede gave ontvangen van God onze Schepper. Daarom is ons leven op aarde geen kwaad.

God heeft de hemel en de aarde niet slecht geschapen en het kwaad past niet in Gods koninkrijk. Toch stoten wij in de wereld en in onszelf op de realiteit van het kwaad. Soms ervaren wij het als een macht die ons bestaan van buitenaf bedreigt, die ons pijn doet en die ons ongelukkig maakt. Er zijn ook kwade neigingen in ons waar wij aan toegeven en kwade gedragingen om ons heen waar wij aan meedoen. Wij richten ook zelf kwaad aan, voor anderen en voor onszelf. Het kwaad is een onpeilbaar raadsel. In Gods goede schepping en in Gods koninkrijk kan het geen plaats hebben, maar in onze ervaring is het een onloochenbare realiteit.

Wij hopen van het kwaad verlost te worden. Wij kunnen er niet in berusten. Wanneer wij vrede hebben met het kwaad in de wereld en in onszelf, zullen we niet gespannen naar verlossing uitzien. En wanneer wij lijden onder het kwaad en hunkeren naar bevrijding, maar daar geen enkele mogelijkheid toe zien, kunnen wij niet hopen op werkelijke verlossing. Wij moeten dan, luchthartig of zwaarmoedig, berusten in wat ons overkomt, of het nu goed of kwaad is. Als gelovigen kunnen

wij echter met het kwaad dat mensen overkomt en dat mensen doen, geen vrede hebben. Wij geloven dat dit kwaad niet overeenkomt met Gods bedoeling met ons leven. Wij geloven dat ons leven op aarde en de geschiedenis van de mensheid voor het goede bestemd zijn en dat ons bestaan daarom niet zinloos is.

Gr. Cat. 2

Omdat het kwaad ons bevattingvermogen te buiten gaat, kunnen wij deze realiteit niet exact beschrijven en moeten wij haar met beelden aanduiden. In onze belijdenissen is het kwaad samenvattend aangeduid als duivel, dood en zonde, geladen woorden met een grote symbolische kracht. 'Duivel' duidt op de macht van het kwaad buiten ons, 'dood' op het kwaad dat ons bestaan bedreigt, en 'zonde' op het kwaad dat sterker is dan wij en waar wij aan toegeven of waar wij zelf voor kiezen. Uiteraard blijven deze samenvattende woorden nog algemeen. Het kwaad neemt concrete vormen aan in natuurverschijnselen, menselijke handelingen en maatschappelijke structuren. Het verschilt van tijd tot tijd en van situatie tot situatie. Daarom wordt het ook op verschillende manieren beleefd en onder woorden gebracht. Dit geldt ook van de bevrijding van het kwaad. De geschiedenis geeft een grote verscheidenheid aan ervaringen van kwaad en verwachtingen van heil te zien. Ook binnen de wereldkerk worden onheil en heil verschillend beleefd. Dit hangt samen met het feit dat ons bestaan in belangrijke mate door de historische, maatschappelijke en culturele omstandigheden wordt bepaald. Dit hoeft echter niet tot onderling tegenstrijdige concepties te leiden. Want in alle verscheidenheid blijft het kwade als kwaad herkenbaar en benoembaar. Het kwade is niet goed en het wordt ook niet goed. Ook blijft in alle situaties het onderscheid van kracht tussen het kwaad van lijden en dood, het kwaad als boze macht en het kwaad als verkeerd handelen.

Gr. Cat. 2
HC z 1

Van lijden en dood zal God ons volledig verlossen in zijn rijk. Maar de macht van het kwaad, de duivel, is niet langer de heer van ons leven, dat is Jezus Christus. Van zijn macht over het kwaad zijn in onze geschiedenis en in ons leven de tekenen soms al te zien. Toch is het kwaad nog werkzaam in de wereld en daardoor ook in ons leven. Wij kunnen niet leven zonder te zondigen en wij kunnen zelf onze zonden niet ongedaan maken. Maar van onze schuld en van ons verlies van de gemeenschap met God heeft Jezus Christus ons bevrijd. Wanneer wij spreken van verzoening hebben wij deze bevrijding op het oog.

3.2 Verzoening en onze schuld

Voor het woord verzoening kent het Grieks van het Nieuwe Testament twee termen. De ene duidt op het herstel van een relatie, de andere op het verwijderen van zonde. Verzoening is een kernwoord van ons geloof. Daarmee zeggen wij niet dat schuld de enige vorm van kwaad en dat verzoening de enige vorm van heil zou

zijn. Wij bidden niet alleen 'vergeef ons onze schulden', maar ook 'verlos ons van de boze' (Mt 6,12.13). Maar wanneer wij dieper doordringen in de kern van het onheil stuiten wij vroeg of laat ook op onze eigen schuld. Wij kunnen deze vorm van kwaad niet negeren. Daarom speelt de verzoening van de schuld een centrale rol in ons geloof. Tegelijk wordt juist dit centrale geloofswoord door vele misverstanden bedreigd en heeft de leer over de verzoening zelfs tot schijnbaar 'onverzoenlijke' tegenstellingen aanleiding gegeven. Daarom verdient de verzoening hier onze bijzondere aandacht.

De bijbel spreekt over zonde. Het woord zonde duidt iets aan dat dieper gaat dan de overtreding van een wet, een moreel verkeerde handeling of een afwijking van een natuurlijke of kosmische orde. Wanneer mensen zondigen, zetten zij hun relatie met God en met hun naaste en daarmee hun toekomst en hun levensgeluk op het spel. Zonde is niet alleen een individuele daad, maar ook iets gemeenschappelijks. Vanaf het begin van de menselijke geschiedenis hebben mensen zich van God en hun naaste afgekeerd en zichzelf gezocht. Daardoor zijn zij van God vervreemd. Alle mensen delen dit van God vervreemde bestaan. Zo gezien is zonde een last en een macht waaraan wij ons niet uit eigen kracht kunnen onttrekken.

Proeve 2

Wanneer wij zondigen, keren wij ons metterdaad af van onze Schepper en van zijn heilzame wil, die samenleven in vrede mogelijk maakt. Wij nemen de gave van ons leven in eigen hand en zeggen het vertrouwen in de Gever op. Wij verbreken de band met de bron van ons bestaan. Wij veroordelen onszelf tot een leven zonder God. Wij hebben God niet lief boven alles en onze naaste niet als onszelf. Wij onthouden God wat Hem toekomt en doen Hem daarmee onrecht. Wij verbreken de relatie en kunnen het zelf niet meer goedmaken. Wij worden schuldig tegenover God en kunnen niet meer in vrede met Hem leven.

Wij ontdekken onze eigen zonde wanneer God gemeenschap met ons zoekt en wanneer blijkt dat wij niet op zijn toewending willen ingaan. In het Oude Testament zien wij hoe het volk waarmee God zijn verbond heeft gesloten, dit verbond telkens weer in ongehoorzaamheid verbreekt. Jezus verkondigt namens God het nabijgekomen koninkrijk en roept ons op om ons af te keren van ons oude leven en ons naar zijn toekomst te richten. Maar dan komt aan het licht dat velen Hem niet willen volgen. Wanneer Hij zijn aanspraak op ons leven handhaaft, keren steeds meer mensen zich van Hem af. Tenslotte laten allen Hem alleen en sterft Hij aan het kruis. In de kruisiging komt onze zonde als vijandschap tegenover God tot volle openbaarheid. Hij kwam tot het zijne, maar de zijnen hebben hem niet aangenomen (Joh 1,11).

Van schuld kan alleen sprake zijn in relatie tussen personen. Alleen iemand die zelf verkeerd handelt en daarmee een ander tekort

doet, noemen wij schuldig. Schuld is meer dan tekort schieten, het is iemand tekort doen. Onze diepste schuld is dat wij God tekort doen. Wie zijn leven niet beleeft in relatie tot God of deze relatie als natuurlijk en vanzelfsprekend beschouwt, zal deze schuld niet ervaren. Hij zal de noodzaak van verzoening niet beseffen, ook al verlangt hij naar heil en hoopt hij op verlossing. Een goede relatie met God is voor hem niet het diepste heil en het verlies van deze relatie niet het grootste onheil. Wanneer de relatie tot God niet bepalend is voor onze beleving van heil en onheil, raakt de boodschap van de verzoening ons hart niet.

Wij kunnen echter niet bij elke onheilservaring direct van menselijke schuld spreken. Er zijn natuurrampen waarvoor een mens zich niet schuldig kan voelen. Technische ongelukken en maatschappelijk onrecht als honger en armoede ervaren wij eerder als onbedoelde effecten van menselijk handelen dan als persoonlijke schuld. Toch kunnen wij het spreken over schuld niet achterwege laten. Er is te veel kwaad dat mensen elkaar aandoen. Wij zijn ook meer dan een speelbal van de omstandigheden. Wij zijn verantwoordelijk voor onze daden en vaak ook voor de gevolgen daarvan. Dat is onze menselijkheid en daarop berust onze menselijke waardigheid. Wie schuld erkent, neemt deze verantwoordelijkheid op zich en bevestigt daarmee zijn menselijkheid. Wie de menselijke verantwoordelijkheid miskent en de mens uitsluitend als een natuurlijk organisme of mechanisme zonder eigen wil beschouwt, zal de schuld minimaliseren en daarmee ook de noodzaak van herstel en verzoening. Wij houden echter vast aan onze menselijke verantwoordelijkheid in onze relatie tot God de Schepper en tillen daarom ook zwaar aan onze schuld.

3.3 'gestorven voor onze zonden'

Het Nieuwe Testament verkondigt ons het goede nieuws dat God ons in Jezus Christus heeft bevrijd van de schuld. God zelf heeft de verbroken gemeenschap met Hem hersteld en ons bestaan zo vernieuwd, dat wij in nieuwe gehoorzaamheid aan zijn wil kunnen en willen leven. 'God was in Christus de wereld met Zich verzoenende' (2 Cor 5,19). Jezus Christus is gestorven voor onze zonden (1 Cor 15,3). Paulus verkondigt een gekruisigde Christus (1 Cor 1,23; 2,2). Aan het kruis, symbool van vloek en schande, heeft Christus ons vrijgekocht van de vloek van de wet (Gal 3,13-14). In de christelijke traditie is het kruis een symbool van het heil. Op een vergelijkbare manier noemen wij de dag waarop wij het sterven van Christus gedenken, de goede vrijdag.

Paulus 'zoomt' zo sterk in op het beslissende gebeuren van kruis en opstanding dat Jezus' leven naar de achtergrond verdwijnt. Met dit 'inzoomen' probeert hij 'scherp' te krijgen dat er in Jezus' dood iets beslissends is gebeurd. Het betekent niet dat wij Jezus' dood los van zijn leven kunnen zien. Jezus' bereidheid om te sterven ligt in de lijn

en in het verlengde van zijn manier van leven. In die zin is zijn dood de consequentie van wat Hij verder heeft gezegd en gedaan. In zijn dood heeft Hij zijn levensopdracht tot het laatste toe volbracht. Hij is voor anderen gestorven zoals Hij ook voor anderen heeft geleefd. In zijn sterven heeft Hij zelf gedaan wat Hij heeft verkondigd (Mc 8,35). Hij is tot het uiterste dienstbaar geweest en heeft zijn eigen leven prijsgegeven (Mc 10,45).

Jezus' leven is meer geweest dan enkel lijden. Hij heeft momenten van vreugde en vrede gekend. Wij mogen de boodschap van zijn lijden en zijn dood voor anderen dan ook niet losmaken van het verhaal van zijn leven en van zijn opstanding. Wij hebben de brieven en de evangeliën beide nodig om zijn betekenis te ontdekken en zijn heil ten volle te beseffen.

Dan kunnen er ook vragen bij ons op opkomen. Bijvoorbeeld de vraag naar het handelen van God in Jezus' lijden en sterven en de vraag of Jezus zelf zijn dood als heilbrengend heeft gezien en gekozen.

Paulus verkondigt dat God in Jezus' dood heeft gehandeld. En in het evangelie van Lucas horen wij dat de Messias 'moest' lijden (Lc 24,26). Heeft God Jezus' dood gewild (Hand 2,23)? Tegelijk maken de evangelisten onmiskenbaar duidelijk dat de leiders van het joodse volk en de Romeinse stadhouder, mensen zoals wij, Jezus ter dood hebben laten brengen (Hand 2,23; 3,15). Mensen zijn verantwoordelijk voor zijn sterven.

Het kost ons grote moeite om het handelen van God en de verantwoordelijkheid van de mens samen te denken. De verleiding is groot het ene te benadrukken ten koste van het andere. Wanneer wij grote nadruk leggen op Gods handelen in Jezus' dood, dreigt de menselijke verantwoordelijkheid voor deze misdaad te vervagen. Wanneer wij omgekeerd het menselijk handelen in deze geschiedenis vooropstellen, kunnen wij moeilijk God aan het werk zien. Hoe is de verhouding tussen het handelen van God en het handelen van mensen en de verhouding tussen Gods wil en de menselijke verantwoordelijkheid? Deze problemen zijn vanaf het begin van de kerkgeschiedenis aan de orde geweest. Voor mensen die in de moderne tijd leven komt daar nog een moeilijkheid bij. Wij zijn er, bewust of onbewust, aan gewend geraakt uit te gaan van een beeld van de menselijke geschiedenis, waarin voor het handelen van God weinig of geen plaats is.

Het handelen van God ligt niet in hetzelfde vlak als dat van mensen en de verhouding tussen het handelen van God en dat van mensen is niet altijd hetzelfde. Het is mogelijk dat God handelt buiten elk menselijk handelen om. Het is ook denkbaar dat Hij het handelen van mensen opneemt in zijn bedoelingen; Hij handelt dan boven en met het menselijk handelen. Hij kan ook handelen in en door menselijk handelen. Maar hoe Gods handelen Zich ook tot het menselijk

Verzoening, 22-26

handelen verhoudt, zijn handelen heft het handelen en de verantwoordelijkheid van mensen niet op. Daarom kunnen we niet zeggen dat God handelt of de mens. In de bijbel is geen sprake van een 'of-of', maar van een 'en-en'. Dat Jezus door mensen is gedood, sluit niet uit dat God hier ook aan het werk is geweest. En dat God hier aan het werk is geweest, maakt de menselijke verantwoordelijkheid niet ongedaan.

Wanneer gesuggereerd wordt dat God Jezus' lijden heeft 'gewild', dienen wij ons af te vragen wat in dit verband met 'willen' is bedoeld. Wanneer we willen opvatten in de zin van opdragen en bevelen, is het uitgesloten dat God Jezus' dood heeft gewild. Maar wanneer we willen opvatten in de zin van bedoelen en nastreven, zouden wij kunnen zeggen dat God Jezus' dood in zijn bedoelingen heeft opgenomen. Jezus is gekomen om namens God het koninkrijk van God uit te roepen. Maar deze aankondiging en aanspraak roepen verzet op. Dit verzet, dat ten diepste is gericht tegen Gods bedoeling met zijn leven, leidt uiteindelijk tot Jezus' lijden en sterven. Terwijl Jezus sterft aan het verzet tegen Gods heerschappij, wordt juist daardoor Gods heerschappij verwerkelijkt. Zo heeft God Jezus' dood in zijn bedoelingen opgenomen en een plaats gegeven in zijn plan. In deze zin heeft God gewild dat Jezus' dood tot ons heil zou dienen.

De verkondiging dat Jezus voor ons gestorven is, kan verder de vraag oproepen of Jezus zelf zijn dood als een opdracht en als heilbrengend heeft gezien. Deze historische vraag is met de middelen van de historische wetenschap niet met zekerheid te beantwoorden. De evangeliën, die ons over Jezus' optreden vertellen, zijn voor een groot deel aan zijn lijden gewijd. Ongetwijfeld bevatten zij herinneringen aan wat Jezus zelf heeft gezegd. Tegelijk worden zij gedragen door het geloof van zijn leerlingen dat Jezus' kruis en opstanding ons heil brengt. Dit geloof heeft na Pasen vorm gekregen en onder meer in de evangeliën zijn uitdrukking gevonden. Het zou wel heel vreemd zijn als het verhaal van Jezus' leven hierdoor niet gekleurd zou zijn. Juist deze kleur maakt de evangeliën tot evangelie, een goede boodschap. Dit betekent dat niet alle feiten zijn te achterhalen met de precisie en zekerheid die de historische wetenschap vereist. Wat Jezus zelf heeft gezegd is historisch-wetenschappelijk niet altijd met zekerheid vast te stellen, hoogstens meer of minder waarschijnlijk te achten.

In de aankondigingen van zijn lijden, sterven en opstaan (Mc 8,31; 9,31; 10,33.34), spreekt Jezus over zijn naderend einde, maar zegt Hij niets over de betekenis daarvan. Dat Jezus zijn naderende dood heeft gezien als behorend tot zijn opdracht, blijkt uit de gelijkenis van de onrechtvaardige pachters (Mc 12,1-9). Een aanwijzing dat Hij zijn sterven als heilbrengend heeft beschouwd, vinden wij in zijn woorden bij het laatste avondmaal (1 Cor 11,25; Mt 28,28). Ook is het goed mogelijk dat Hij zijn weg heeft herkend in de gestalte

van de lijdende knecht van de Heer uit Jesaja 53 (Mc 10,45). Verder kunnen wij, zuiver historisch gesproken, niet gaan.

Hier gelden dezelfde overwegingen als bij Jezus' zoonerschap. De historische vraag wat Jezus zelf precies heeft voorvoeld en voorzeggd over de betekenis van zijn naderende dood is niet van doorslaggevend belang voor de boodschap dat Hij voor ons is gestorven. De verkondiging van de apostelen en evangelisten berust op hun ontmoeting met Jezus voor en na Pasen en op het werk van zijn Geest die hun ogen voor hem opende. Ons geloof berust op hun verkondiging waarvoor de Geest ons hart opent. Ons geloof hangt aan de ontmoeting in de Geest met onze Heer en Verlosser die leeft en die op aarde geleefd heeft. Daarbij vergeleken is de vraag of de feitelijkheid van alle onderdelen van het evangelieverhaal historisch-wetenschappelijk te bewijzen is, van ondergeschikt belang.

In de verkondiging van het Nieuwe Testament maakt het kruis wezenlijk deel uit van het heil dat in heel Jezus' leven, sterven en opstanding uit de doden van Godswege is geschied. Zijn sterven is meer dan het gevolg van misdadig menselijk handelen, al is het ook dat. In zijn dood is meer in het geding dan zijn eigen relatie tot God, al is ook dat het geval. Op een wonderlijke manier is God handelend in dit gebeuren betrokken en is dit gebeuren beslissend voor Gods relatie tot de wereld en onze relatie tot God. Van deze werkelijkheid gaat de verkondiging van het Nieuwe Testament uit.

3.4 Beelden

De werkelijkheid van de verzoening is een geheim. Wij kunnen niet volledig ophelderen of doorgronden hoe door de dood van Jezus onze verbroken relatie met God wordt hersteld. Dat gebeurt in het Nieuwe Testament ook niet. Wel wordt daar het wonder van de verzoening 'in beeld' gebracht. Niet in één beeld maar in vele beelden. De verschillende beelden verhelderen de verzoening op verschillende manieren en doen de verschillende kanten van de verzoening voor ons oplichten. Door deze beelden kunnen wij het geheim van de verzoening op het spoor komen en denkend benaderen. Maar geen enkel beeld geeft de rijkdom van de verzoening omvattend en uitputtend weer. Wij mogen daarom geen enkel beeld van de verzoening gelijkstellen met de werkelijkheid van de verzoening.

Wanneer wij proberen te begrijpen wat de bijbelse getuigen ons met hun beelden willen zeggen, hoeven wij ons niet tot die beelden te beperken, maar mogen wij ook gebruik maken van andere, nieuwe beelden. Ook kunnen wij proberen de verschillende beelden met elkaar te verbinden en in hun onderlinge samenhang te begrijpen. Daarbij maken wij gebruik van nauwkeuriger omschreven begrippen. Dan ontstaat er een 'leer' over de verzoening. Er zijn meerdere van zulke 'verzoeningsleren' mogelijk, zoals ook de kerkgeschiedenis laat

zien. Elke verzoeningsleer loopt het gevaar dat de verschillende beelden zo met elkaar worden 'vermengd', dat onderbelicht blijft wat elk van de beelden voor zich wil uitdrukken. Een ander gevaar is, dat één beeld in het middelpunt wordt gesteld en dat andere daar ondergeschikt aan worden gemaakt. Bepaalde aspecten van de verzoening dreigen dan buiten beeld te raken of vertekend in beeld te komen. In het totaalbeeld, waar een leer naar streeft, zijn eenzijdigheden heel moeilijk te vermijden. Daarom kan geen enkele verzoeningsleer de bijbelse (en eigentijdse) beelden van verzoening vervangen. Nog minder dan de beelden van verzoening kan een leer over de verzoening aan de werkelijkheid van de verzoening gelijk worden gesteld. In verzoening geloven en uit verzoening leven is iets anders dan een verzoeningsleer aanhangen.

In het Nieuwe Testament wordt in verschillende beelden over verzoening gesproken. Soms tekenen deze beelden verzoening als herstel van een relatie; mensen worden verzoend met God. Andere beelden laten zien dat de zonde wordt verzoend; verzoening betekent hier uitdelging. Verschillende situaties kunnen als beeld voor verzoening dienen. Zo wordt er over verzoening gesproken in beelden die zijn ontleend aan het voeren van strijd en het sluiten van vrede tussen vijanden. In Christus heeft God vrede gemaakt en alle dingen met Zich verzoend (Col 1,20). Christus heeft de vrede gebracht tussen God en mens die vijanden waren (Rom 5,10; Ef 2,16). Ook het geldverkeer levert beelden voor de verzoening. Wij zijn vrijgekocht van de vloek van de wet (Gal 3,13; 4,5), wij zijn gekocht en betaald (1 Cor 6,20; 7,23). Het financiële heeft hier ook een juridisch aspect. Veel beelden zijn ontleend aan de rechtspraak. Wij zijn dankzij Christus niet langer schuldig, maar vrij van Gods toorn en 'rechtvaardig' voor God (Rom 3,24.25; 4,24.25). Onze overtredingen zijn kwijtgescholden en het bewijsstuk is aan het kruis uitgewist (Col 2,13.14). Ook de slavenhandel kan als beeld dienen: Jezus geeft zijn leven als losprijs (Mc 10,45). Verder zijn er veel termen en beelden ontleend aan de offerdienst. Christus is het lam Gods dat de zonde der wereld wegdraagt (Joh 1,29). Wij worden verlost door zijn 'bloed' (1 Petr 1,19; Opb 5,9); zijn bloed reinigt ons van alle zonde (1 Joh 1,7). In de brief aan de Hebreëen is Hij offer en hogepriester tegelijk (Hb 9; 10). Opvallend is dat in een aantal van deze teksten verschillende beelden tegelijk worden gebruikt.

Al deze beelden hebben hun eigen zeggingskracht. Zij spreken tot ons gemoed en tot onze verbeelding. Moeilijker is het om exact vast te stellen wat er met elk beeld wel en niet gezegd wil zijn, dat wil zeggen: tot hoever de gelijkenis tussen beeld en werkelijkheid zich uitstrekt. Zorgvuldig onderzoek is nodig naar de letterlijke betekenis van een term en naar de betekenis in het overdrachtelijk gebruik. Wij kunnen niet altijd vaststellen waar een schrijver aan heeft gedacht. Een voorbeeld hiervan is Romeinen 3,25 waar Paulus Jezus een

'zoenmiddel' noemt. Herinnert deze term aan Leviticus 16? Daar wordt een verzoeningsritueel voorgeschreven waarin twee bokken voorkomen; van de ene wordt het bloed gesprenkeld op het zoendeksel, de andere wordt niet gedood maar de woestijn in gestuurd. Dacht Paulus, toen hij Jezus een 'zoenmiddel' noemde, aan het verzoendeksel? Maar het bloed waar Romeinen 3,25 op zinspeelt, wordt op het verzoendeksel gesprenkeld. Is Jezus dan de offerplaats en het offer tegelijk? Of heeft Paulus helemaal niet op Leviticus 16 gezinspeeld en denkt hij meer in het algemeen aan een zoenoffer? Dit voorbeeld laat zien hoe moeilijk het kan zijn om de betekenis van een beeld precies te bepalen.

De militaire, financiële en juridische beelden kunnen ons aanspreken omdat oorlog, geldverkeer en rechtspraak ons niet onbekend zijn. Met de offerdienst waaraan de cultische beelden ontleend zijn, zijn wij daarentegen uit eigen ervaring niet vertrouwd. Sinds de verwoesting van de tempel in het jaar 70 worden door de joden geen offers meer gebracht. Het verstaan en vertolken van uitspraken over verzoening met cultische beelden is daarom extra moeilijk. Bij het verzoeningsritueel uit Leviticus 16 bijvoorbeeld, is het heel moeilijk om aan te voelen hoe door de voorgeschreven handelingen verzoening geschiedt. Duidelijk is in ieder geval dat wij met beeldspraak te maken hebben. Wanneer over Jezus' offer wordt gesproken, is dat geen offer in de zin waarin een dier volgens het voorgeschreven ritueel door een priester werd geslacht en verbrand.

In de geloofs- en leertraditie van de kerk zijn sommige beelden verder uitgewerkt, deels met behulp van nieuwe beelden en begrippen. Zo is de belijdenis dat Jezus onze zonde heeft gedragen en ons van Gods toorn verlost heeft, later toegelicht met behulp van noties als 'goedmaken', 'schadeloosstelling', 'genoegdoening', 'voldoening', 'verdienste'. Zoals Paulus beelden ontleende aan zijn belevingswereld, zo ontleenden theologen hun termen vaak aan hun eigen belevingswereld of ze interpreteerden bestaande termen van daaruit. Daardoor kunnen hun verklaringen verhelderend werken en tegelijkertijd moeilijk toegankelijk zijn voor mensen die deze belevingswereld niet delen of herkennen.

3.5 Hoofdlijnen

Wanneer wij de uitspraken over de verzoening in Christus in het verband van heel de bijbel beluisteren, ontdekken wij enkele hoofdlijnen.

De verzoening is een daad van God. 'God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende' (2 Cor 5,19). God neemt zelf het initiatief om de breuk in de relatie tot Hem te herstellen, en Hij brengt zelf dit herstel tot stand door de schuld weg te nemen die de gemeenschap met Hem in de weg staat. In de verzoening bewijst God zijn liefde voor mensen die zijn vijanden geworden waren (Rom 5,10).

Deze liefde komt geheel en al uit Hem zelf. Hij hoeft tot deze liefde niet van buitenaf bewogen te worden. God is liefde (1 Joh 4,8.16).

In zijn liefde voor mensen blijft God rechtvaardig. Hij is zelf rechtvaardig in zijn geboden en Hij verwacht dat zijn volk zijn geboden bewaart en in zijn wegen wandelt. Het laat God niet koud en onverschillig wanneer zijn volk zijn geboden overtreedt en zijn wegen verlaat. Hij toornt over de zonde en straft zondaren. Vooral de profeten verkondigen Gods toorn over de zonde. Deze toorn duurt echter niet eeuwig (Ps 103,9). God wil zijn volk daarmee bewegen tot berouw, bekering en een nieuwe gehoorzaamheid in zijn dienst (Ez 18,23). Hun die hun schuld belijden, wil God verzoening schenken (Ps 65,4; 78,38; 79,9). Door berouw en bekering erkennen mensen hun zonden en de aanspraak die God heeft op hun leven. Omdat God in zijn liefde rechtvaardig blijft, kunnen wij niet zeggen dat God 'genade voor recht' laat gelden. Vergeving is iets anders dan kwaad door de vingers zien. Vergeving is een relatie van liefde en vertrouwen herstellen door het kwaad als kwaad te veroordelen en weg te doen.

Schuld verdwijnt niet door het kwaad dat mensen hebben aangericht te negeren of dood te zwijgen. Er moet iets gebeuren. Schuld moet op een concrete manier weggedaan worden. Een van die manieren in het Oude Testament is het offer dat wegens een zonde en met het oog op verzoening wordt gebracht. Het is een rituele manier om de gemeenschap met God te herstellen. Het offer werkt overigens niet automatisch. Offers zonder berouw en bekering hebben geen waarde.

Wij kunnen over de verzoening in Christus in ethische en in cultische termen spreken. Jezus is de rechtvaardige die Gods aanspraak op ons leven erkent en doet wat God van ons verwacht. Hij is gehoorzaam, bewaart Gods geboden en wandelt in zijn wegen. Hij is trouw aan het verbond. Hij doet wat recht is in Gods ogen, ook wanneer hij dit met de dood moet bekopen. Zijn leven voor God en de mensen leidt Hem naar het kruis. Dit is voor Hem een weg van aanvechting (Mc 14,32-42), waarin Hij Zich tenslotte door God verlaten voelt (Mc 15,34). Hij leeft en sterft als de knecht van de Heer. Maar deze rechtvaardige sterft voor onrechtvaardigen (1 Petr 3,18). In dit lijden en sterven voor anderen vindt een vreemde ruil plaats (2 Cor 5,21; 8,9). Jezus leeft, lijdt en sterft voor ons en in onze plaats. Hij heeft ons van God vervreemde bestaan en Gods toorn daarover op Zich genomen. Zo heeft Hij Gods recht op ons bestaan erkend, ook het recht in de gestalte van de toorn. Hij heeft Gods oordeel over onze zonden gedragen. Hij heeft ons vrijgekocht van de vloek van de wet door voor ons een vloek te worden (Gal 3,13).

In het Nieuwe Testament wordt ook vaak over Jezus' lijden en sterven gesproken met woorden en beelden uit de offerdienst. Jezus' toewijding en overgave aan God tot in de dood heeft in de relatie

tussen God en mensen een werking die vergelijkbaar is met de verzoenende werking van offers in de tempel. Deze levensovergave herstelt onze levensgemeenschap met God, geeft vrede en maakt een nieuw leven in heelheid en liefde mogelijk. Dit betekent niet dat zijn dood in de letterlijke zin van het woord een offer is. Zijn 'offer' is niet één van de gangbare rituele slachtingen en verbrandingen van offerdieren. Het is van een andere orde. De brief aan de Hebreëen noemt zijn sterven het ene offer, dat eens en voor altijd de zonde wegdoet (Hb 9,14.26; 10,10.12) en waarvan de offers in de tempel een afschaduwing zijn (Hb 10,1; 8,5). Wanneer wij het beeld van het offer verbinden met de ethische lijn, kunnen wij zeggen: Jezus' offer is het offer van een gehoorzaam leven in liefde tot God en mensen tot het einde (Hb 10,5-10).

Wanneer wij Jezus' leven, lijden en sterven voor anderen in gehoorzaamheid aan God overzien, beginnen wij te beseffen wat er van de kant van de mens moest gebeuren om de gemeenschap met de rechtvaardige God te herstellen. Jezus' menselijke gehoorzaamheid en zijn offer beantwoorden aan Gods rechtvaardigheid.

Dit betekent niet dat Gods rechtvaardigheid naast of zelfs tegenover zijn liefde zou staan. God wordt niet pas door Jezus' leven en dood tot liefde voor mensen bewogen. Het is omgekeerd. Gods liefde beweegt Jezus' leven en sterven en maakt dat het ons ten goede komt. Ook als God zijn rechtvaardigheid en zijn aanspraak op ons leven tegenover Jezus laat gelden, bewijst Hij daarin zijn liefde jegens ons.

Dit maakt het Oude Testament reeds duidelijk, zowel op de ethische als op de cultische lijn. De gehoorzaamheid die God vraagt, zal Hij zelf in het hart van het volk bewerken (Ez 36,27). Als opgave van God is het tegelijk een gave van God. En de offers die mensen hebben te brengen, zijn een middel tot herstel van de verbroken relatie dat God zelf heeft gegeven. God heeft de offerdienst geschonken om het mensen mogelijk te maken verzoening te verkrijgen (Lev 17,11). Ook hier gaan Gods liefde en genade voorop.

Verzoening is een gebeuren tussen God en mensen, tussen God en ons. Evenals de liefde moet verzoening van twee kanten komen. Een verzoenend gebaar dat niet wordt beantwoord, brengt toch geen nieuwe levensgemeenschap tot stand. Wij zijn met God verzoend wanneer wij daadwerkelijk in en uit onze verzoening met God leven. Daarom worden wij opgeroepen ons met God te laten verzoenen (2 Cor 5,20) en staat de kerk in de bediening van de verzoening. Het evangelie roept ons op om het kwaad waar wij verantwoordelijk voor zijn, als schuld te erkennen, goed te maken en om ons om te keren tot een nieuw leven in dienst aan God en aan onze naaste. Wat Jezus Christus voor ons heeft gedaan, staat niet ver buiten ons leven. Wat Hij voor ons heeft gedaan, heeft Hij ons ook voorgedaan en wil ook door ons gedaan zijn. Wij treden in zijn

voetspoor (1 Petr 2,18-25). Wij volgen onze Heer en Verlosser na in de verwachting van het rijk en met daden die op dat rijk gericht zijn.

Verzoening met God laat onze andere relaties niet onberoerd. Zij stempelt heel ons leven en is ook een maatschappelijke opgave overal waar mensen, generaties, seksen, groepen, volken door kwaad en schuld van elkaar vervreemd zijn geraakt en niet meer in vrede kunnen samenleven. Ook hier zijn vergeving en vernieuwing onmogelijk zolang wij het kwaad negeren of doodzwijgen. Verzoening is nodig: erkenning van schuld, pogingen om het kwaad goed te maken en de aangerichte schade te herstellen en een concrete inzet voor een nieuw samenleven.

De verzoening die wij als mensen hebben te bewerkstelligen en de verzoening die ons in Christus gegeven is, horen bij elkaar. Wij kunnen hier niet in een 'of-of' maar alleen in een 'en-en' denken. Verzoening geschiedt voor ons en dan ook door ons. Een verzoend mens is een verzoenend mens, iemand die verbroken verhoudingen zo veel en zo goed mogelijk herstelt.

3.6 Vragen

De verzoening wordt ons verkondigd als werkelijkheid en wonder. Wij zijn in Christus met God verzoend en mogen door de Geest in nieuwe gemeenschap met God en met elkaar leven. Vertrouwen wordt de grondtoon in het bestaan van de gelovigen. Geloven is leven in dit vertrouwen. Wij kunnen de mogelijkheid en noodzaak van de verzoening in Christus en door de Geest niet buiten dit geloof om bewijzen. Wij kunnen de redenen voor deze verzoening niet van buitenaf verklaren. Hoogstens kunnen wij ons van binnenuit en achteraf in dankbaarheid verwonderen over Gods beweegredenen om deze weg met ons te gaan. Dan ontstaat er ruimte voor verdere doordenking en voor vragen.

Ook voor vragen. Vragen hoeven geen teken van twijfel of ongelooft te zijn. Binnen een geloofsgemeenschap is er ruimte om vragen te stellen en om zelf antwoorden te zoeken. De kerk schrijft geen vragen en antwoorden voor. Wel beluistert en vertolkt zij het evangelie en roept zij mensen op om hier gehoor aan te geven. Daarbij spelen vragen van mensen altijd een rol. Wij noemen enkele vragen die in onze tijd belangrijk zijn.

Was het voor onze verzoening met God nodig dat Jezus stierf? Kon God ons niet vergeven zonder de dood van zijn Zoon? Een antwoord op deze vraag kan niet voorbijgaan aan de verkondiging van het Nieuwe Testament dat God ons door kruis en opstanding daadwerkelijk met Zichzelf heeft verzoend. Ons wordt gezegd dat Hij het zo heeft gedaan en kennelijk zo heeft willen doen. Dan blijft nog de vraag waarom Hij het zo heeft willen doen. Over deze vraag is in de kerk- en theologiegeschiedenis heel veel nagedacht. Hier volstaan

wij met een suggestie die ons mogelijk kan helpen bij het zoeken naar een antwoord.

Heel de bijbel gaat er van uit dat wij leven in een persoonlijke relatie met God. Alleen in deze relatie heeft het zin van schuld en verzoening te spreken. God wil een relatie met ons van liefde en recht. Wij kunnen dit vergelijken met de relaties tussen mensen. In een relatie kan de een de ander zo beschadigen dat die ander hem niet langer kan vertrouwen. Dan is de relatie verbroken. Geschonden vertrouwen kan niet met enkele woorden worden teruggewonnen. Excuses zijn onvoldoende. Woorden van vergeving werken niet. Er moet iets gebeuren. Er moet iets worden goedgeemaakt. Schuld moet worden erkend. Schade moet worden hersteld. Er is een vorm van genoegdoening nodig. En deze moet worden aanvaard. Dit besef is ook in onze samenleving weer sterk aanwezig. Velen nemen geen genoegen meer met een 'excuus-cultuur'. Slachtoffers van geweld en seksueel misbruik hebben recht op genoegdoening.

Iets dergelijks geldt ook in onze relatie met God. Die is geschonden. Wij hebben God, die ons liefheeft en rechtvaardig is, zo tekort gedaan en zo gekwetst dat er iets moet gebeuren om het weer goed te maken. Woorden van excuus en vergeving zijn niet voldoende. Er moet iets gebeuren. Genoegdoening moet worden gegeven en aanvaard. Alleen dan kunnen wij er werkelijk op vertrouwen dat het weer goed is en dat de vrede geen schijnvrede en geen koude oorlog is.

Met deze vergelijking verklaren wij de verzoening niet. Wij proberen de redenen ervan bij benadering te verstaan. De vergelijking helpt ons om te begrijpen dat niet God, maar dat wij het nodig hadden dat er genoegdoening werd gegeven. Verzoening wil zeggen dat de schade hersteld en goed gemaakt is en dat wij zonder angst tot God kunnen naderen. Het is ons mogelijk gemaakt Hem te vertrouwen en lief te hebben.

Een andere vraag is of er alleen in Jezus Christus verzoening is. Is er geen verzoening tussen mensen en met God mogelijk zonder hem? Is er bijvoorbeeld geen verzoening in de tijd van het Oude Testament? Wanneer wij zeggen dat God ons in Christus met Zichzelf heeft verzoend, zeggen wij wat onszelf door Woord en Geest overkomen is. Wij zeggen daarmee niet dat er in de tijd voor Christus geen verzoening heeft plaatsgevonden. God heeft ook toen door genade en vergeving zijn relatie met mensen hersteld. En mensen hebben ook toen door berouw en bekering en door middel van offers van hun kant de relatie met God kunnen herstellen. In Christus heeft God evenwel eens en voor altijd op een definitieve en omvattende wijze onze relatie met Hem hersteld en een nieuw leven met Hem mogelijk gemaakt. Verzoening met God en tussen mensen kan ook in onze dagen geschieden door omkering en berouw. Maar dit staat niet los van wat God in Christus heeft gedaan. Wij geloven dat elke echte

verzoening die plaatsvindt, daarmee correspondeert en uiteindelijk daardoor gedragen wordt.

Een derde vraag ten slotte is of een ander mens kan boeten voor mijn zonden? Is die vreemde ruil waarin Christus mij vertegenwoordigt en mijn plaats inneemt, wel mogelijk? Is ieder mens niet verantwoordelijk voor zijn eigen daden? In onze cultuur lijkt de autonomie van het individu vanzelfsprekend. Wanneer wij van deze autonomie uitgaan, lijkt elke notie van vertegenwoordiging of plaatsvervanging inderdaad onmogelijk. Maar moeten en mogen wij daar van uitgaan? De bijbel spreekt op twee manieren over de mens. Hij is volledig zelf verantwoordelijk, maar maakt tegelijk deel uit van een gemeenschap. Hij leeft nooit helemaal op zichzelf, los van anderen. Hij leeft met anderen samen. Hij leeft ook van wat anderen voor hem doen. Hij is deel van een gemeenschap. Mede dankzij de anderen die hij ontmoet en de gemeenschap waar hij deel van uitmaakt, is hij wie hij is. Daarom kan autonomie niet het enige en laatste woord zijn over ons menszijn, ook niet over ons menszijn in relatie tot God. Ook in onze verhouding tot God zijn wij deel van een gemeenschap. Zoals er een gemeenschappelijkheid is in de zonde, is er ook een gemeenschappelijkheid in de verzoening. 'Allen hebben gezondigd en derven de heerlijkheid Gods, en worden om niet gerechtvaardigd uit zijn genade, door de verlossing in Christus Jezus.' (Rom 3,23.24; vgl. 1 Cor 15,22; 2 Cor 5,15). Gelovigen leven in gemeenschap met Jezus Christus. Zo delen zij in zijn dood en opstanding. In deze verbondenheid vertegenwoordigt Hij hen bij God en bepalen zijn dood en opstanding wie zij zijn voor Gods aangezicht.

Tussenmuur III,26

3.7 Leven met Jezus Christus

Wanneer wij hier zouden eindigen, zou iets wezenlijks ontbreken. De betekenis van de verzoening is niet beperkt tot het werk dat Jezus Christus heeft verricht in de geschiedenis van Gods daden. In dit werk ontmoeten wij Jezus Christus zelf en in het geheim van zijn persoon ontmoeten wij God. Wij kunnen Jezus' werk wel van zijn persoon onderscheiden, maar niet scheiden en los van elkaar begrijpen. Jezus Christus is meer dan een werktuig in Gods handen en een middel in Gods handelen. De rechtvaardige en liefdevolle God is in Hem present. Zijn menszijn is de menselijke gelijkenis van Gods rechtvaardigheid en liefde. Deze presentie is niet tot zijn leven op aarde beperkt gebleven. Hij is opgestaan en leeft bij God. Door zijn Geest leeft Hij in alle tijden ook bij ons. Hij is aanwezig in Woord en sacrament en in ons dagelijks leven. Jezus Christus is in ons midden. Daardoor kunnen wij in gemeenschap met Hem leven. Geloven is meer dan de vruchten van Jezus' werk genieten, het is gemeenschap en vereniging met Hem zelf. Deze gemeenschap verandert en vernieuwt ons leven van binnenuit.

De innige verbondenheid met de levende Heer is de mystieke dimensie van het christelijk geloof. Deze gemeenschap geeft innerlijke glans en kracht aan ons leven. Dit kan zover gaan dat wij onszelf niet meer kunnen verstaan zonder Jezus Christus. Christus leeft dan niet meer alleen voor ons en buiten ons, maar ook in ons en door ons. 'Niet meer ik leef, maar Christus leeft in mij' (Gal 2,20). Deze geloofsverbondenheid met Christus kan in ons leven vele verschillende vormen aannemen, maar zij zal nooit geheel en al ontbreken. Want leven uit de verzoening is leven met Jezus Christus.

Het belijden en doordenken van het geloof

4. Gemeenschap met het belijden van het voorgeslacht

Wanneer wij ons geloof in Jezus Christus onder woorden brengen, luisteren wij met aandacht en eerbied naar de bijbel en geven we ons rekenschap van de vragen die in onze tijd op ons afkomen. Wij luisteren mede vanuit die vragen en wij zoeken een antwoord op die vragen vanuit de heilige Schrift. Gelukkig leven wij niet alleen met de Schrift en met de vragen van onze eigen tijd. Wij zijn deel van een geloofsgemeenschap die de grenzen van onze eigen tijd en plaats overschrijdt, de kerk van alle tijden en plaatsen. Wij zijn niet de eersten en niet de enigen die geloven en belijden. Velen zijn ons voorgegaan op deze weg. Wij weten ons met hen verbonden. Wij zijn dankbaar voor wat zij ons hebben overgeleverd. Wij herkennen in hun geloof en hun strijd ons geloof en onze strijd. Hun woorden bezielen en verwarmen ons, geven richting aan onze eigen zoektocht en zijn een toetssteen voor de vraag of wij ons op de rechte weg bevinden. Daarom luisteren wij ook naar deze geloofsgenoten en voorgangers en laten wij ons door hen in de rede vallen. Wij kunnen en willen alleen geloven in gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht.

KO VPKN I 4

Het voorgeslacht heeft steeds in een bepaalde tijd en op een bepaalde plaats beleden en zijn belijden draagt daar ook de sporen van. Het is de vrucht van luisteren naar de Schrift met het oog op vragen die de gemoederen in beroering brachten. Vaak zijn belijdenissen ontstaan in een situatie van grote verwarring en onenigheid. Zij proberen dan uit te drukken wat de gelovigen bindt en helder aan te geven wat het christelijk geloof inhoudt. Expliciet of impliciet worden opvattingen afgewezen die met het christelijk geloof niet te verenigen zijn. De intentie is om vrede en gemeenschap in de kerk te stichten en te bewaren. Helaas vinden wij in de geschiedenis van de kerk niet alleen goede bedoelingen en zuivere daden. Wanneer wij de ontstaansgeschiedenis van belijdenissen onderzoeken, ontdekken wij dat er vaak ook een onheilige machtsstrijd tussen kerkelijke partijen heeft plaatsgevonden, waarbij winst van de ene partij verlies en uitsluiting van de andere betekende. Deze schaduwzijde willen wij niet bagatelliseren.

Onze gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht betekent niet dat wij al hun vragen en formuleringen zonder nadenken kunnen herhalen. Het komt er op aan na te gaan wat zij hebben willen zeggen en deze bedoeling naast de Schrift en onze eigen vragen te leggen. Dan zou kunnen blijken dat delen van het bijbels getuigenis in een belijdenis onvoldoende doorklinken of eenzijdig worden weergegeven. Ook kan blijken dat brandende

vragen van vroeger ons koud laten, of dat woorden en begrippen die in die tijd verhelderend werkten, ons niet meer aanspreken. Dan moeten wij nieuwe woorden zoeken om hetzelfde geloof zo uit te spreken dat het in onze tijd verstaan kan worden. Wij zijn niet gebonden aan de letter van de belijdenissen, maar verbonden met hun inhoud. Gemeenschap met het belijden van het voorgeslacht is een levende en geestelijke zaak.

Wij willen nu kort aangeven in welk opzicht dit belijden van bijzonder belang is voor onze bezinning op en ons gesprek over christologie en verzoening.

Door onze instemming met de vroegkerkelijke belijdenissen maken wij deel uit van de algemene christelijke, de katholieke kerk. Zeer kernachtig belijdt de Apostolische Geloofsbelijdenis Jezus Christus als Gods eniggeboren Zoon en onze Heer. Grote nadruk valt op de feiten van zijn geboorte, lijden en sterven, zijn opstanding, verhoging en wederkomst. Dit herinnert ons er aan dat ons heil geschonken is in zijn aardse bestaan als mens en dat wij ons heil verwachten van de levende Heer en zijn komst. Dit heil wordt samengevat als vergeving van zonden, wederopstanding van het vlees en het eeuwige leven.

De geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel (325, 381) bindt ons op het hart dat in Jezus God zelf naar ons toekomt en ons heil schenkt. De unieke eenheid van de Zoon met zijn Vader wordt uitgedrukt in de denk- en voorstellingswereld van het hellenisme, waarbij tegelijk de denkpatronen van deze Griekse cultuur worden doorbroken. Het eeuwige Woord dat in Jezus vlees is geworden, is geen halfgod, geen tussenwezen, geen vloeiende overgang tussen God en mens. Het is ook geen abstract en onpersoonlijk kosmisch beginsel. Dit goddelijk Woord is 'de eniggeboren Zoon, geboren voor alle eeuwen, God uit God, Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God, geboren, niet geschapen, één van wezen met de Vader'. Hij is neergedaald uit de hemel 'om ons mensen en om ons behoud'.

De kerkhervormers hebben van harte ingestemd met deze vroegkerkelijke belijdenis van Jezus als Zoon van God. In de theologische doordenking en uitwerking hebben zij eigen accenten gelegd. Luther benadrukt dat in Jezus Christus God zelf ons bestaan op Zich neemt, ons lijden en onze dood deelt om ons langs die weg te verlossen. Calvijn legt in aansluiting aan het Oude Testament meer de nadruk op Jezus' middelaarsambt, dat hij uitwerkt in de drie ambten van profeet, priester en koning.

De vernieuwing die de kerkhervorming ons heeft gebracht, ligt echter in de ontdekking van de wijze waarop wij delen in de verzoening. Op dit punt ontstond in het begin van de zestiende eeuw zo'n ingrijpend verschil met de rooms-katholieke kerk dat een kerk-

AC 2
HC z 2, 3

scheuring helaas niet meer te vermijden was. Het ging om de vraag hoe God zondaren kan aanvaarden als zijn kinderen. Hoe kunnen goddeloze mensen bestaansrecht krijgen in Gods ogen? Hoe kunnen wij rechtvaardig zijn voor God? Volgens de toen gangbare opvatting was dit mogelijk door goddelijke vergeving en door menselijke goede werken, die als verdiensten golden. In de ogen van de kerkhervormers doet deze visie afbreuk aan Gods genade en miskent zij de onmacht van de mens om uit zichzelf op God te vertrouwen en God lief te hebben boven alles en de naaste als zichzelf. Zij stelden met een beroep op Paulus dat onze rechtvaardiging besloten ligt in de gehoorzaamheid van Jezus Christus. Wanneer wij in Hem geloven, geldt zijn rechtvaardigheid als onze rechtvaardigheid. Alleen in en door Christus zijn wij rechtvaardig voor God. Wij ontvangen onze rechtvaardigheid, die wij niet door onze prestaties tot stand kunnen brengen, als een geschenk. Dit betekent niet dat goede werken onbelangrijk zijn. Wanneer wij geloven, kunnen zij niet uitblijven. Zij zijn echter niet de grond, maar de vrucht van onze rechtvaardigheid voor God.

AC 4
AC 20
NGB 22

NGB 23

HC a 60
AC 20
NGB 23

‘Verder wordt geleerd, dat wij vergeving van zonden en rechtvaardigheid voor God niet kunnen bereiken door onze verdienste, ons werk en onze genoegdoening, maar dat wij vergeving van zonden ontvangen en rechtvaardig voor God worden uit genade, om Christus' wil door het geloof, wanneer wij geloven dat Christus voor ons geleden heeft en dat ons om zijnentwil de zonden vergeven, gerechtigheid en eeuwig leven geschonken worden. Want God wil dit geloof als rechtvaardigheid aanzien en toerekenen.’ Niet onze werken verzoenen ons met God, maar onze enige Middelaar Jezus Christus. In Jezus Christus is alles wat voor ons heil nodig is. Wij rusten en steunen alleen op de gehoorzaamheid van de gekruisigde Christus. God rekent ons de gerechtigheid van Christus toe 'alsof ik zelf al de gehoorzaamheid had volbracht, die Christus voor mij volbracht heeft'. Alleen zo komt ons geweten tot rust en vrede. Dit evangelie was bevrijdend en schonk blijdschap. Dat doet het nog steeds voor mensen die gebukt gaan onder hun onmacht om te vertrouwen en om lief te hebben of die zichzelf door hun prestaties willen waarmaken en daarin nooit rust en vrede vinden. Zij mogen zich aanvaard weten door Gods onvoorwaardelijke liefde.

HC z 2-6

In de uitleg die in de gereformeerde traditie van de verzoening werd gegeven, spelen de noties van straf en genoegdoening een grote rol. Deze uitleg roept grote vragen op. Zat er voor de rechtvaardige God niets anders op dan de gevallen mensheid te straffen? Kon Hij niet anders? Kan Hij mensen pas in liefde aanvaarden, wanneer eerst aan zijn strafeisende rechtvaardigheid is voldaan? Genoegdoening lijkt een voorwaarde voor Gods liefde te worden en Gods liefde is dan niet langer onvoorwaardelijk. Een abstracte noodzaak van een

abstracte rechtvaardigheid lijkt in deze beschouwing de plaats in te nemen van Gods bewogen liefde voor zondaren. Is God soms de gevangene van zijn rechtvaardigheid?

Dit beeld van de verzoening wordt vaak als 'anselmiaans' of 'klassiek' bestempeld. Het is echter de vraag of deze kwalificaties terecht zijn. Anselmus (1033/4-1109) schreef zijn boek *Waarom (werd) God/mens?* om vanuit het geloof over Gods redenen voor vleeswording en kruislijden na te denken. Hoe zijn verzoenings-theologie geïnterpreteerd moet worden is tot op de dag van vandaag onderwerp van wetenschappelijk onderzoek en discussie. Twee punten zijn voor ons van belang.

Anselmus betoogt dat er recht moet worden gedaan aan Gods eer, die door de zonde van de mens is geschonden. Maar wat betekent 'eer'? Deze eer kan worden verstaan als de onaantastbaarheid van een Heer die niet met Zich laat spotten en de geringste belediging wil wreken. Nieuwere interpretaties betogen evenwel dat de eer van God voor Anselmus daarin bestaat dat God trouw blijft aan zijn bedoeling met de schepping, en wegen zoekt om de gemeenschap die mensen verbroken hebben, te herstellen op een manier die niet in strijd is met zijn rechtvaardigheid.

Vervolgens, en dit is het tweede punt, overweegt Anselmus dat God op twee manieren rechtvaardig kan blijven, door straf of door genoegdoening. Als de zondige mens geen genoegdoening kan geven, rest hem slechts de dood als straf. Maar omdat Christus genoegdoening heeft gegeven, wacht de mens geen straf meer maar gelukzaligheid. Volgens Anselmus verzoent Christus ons met God door genoegdoening en niet door straf te ondergaan. Gods rechtvaardigheid eist dus niet straf en genoegdoening, zoals de Heidelbergse Catechismus a 10-12 stelt. Op dit punt volgt de Heidelbergse Catechismus een andere gedachtegang dan Anselmus.

Wij doen er goed aan de Heidelbergse Catechismus niet alleen met Anselmus maar ook met Calvijn te vergelijken. Men kan zich namelijk afvragen in hoeverre de uitleg in de Heidelbergse Catechismus z 2-6 overeenstemt met de opvatting van Calvijn. De gedachte dat God pas barmhartig kan zijn na genoegdoening en straf is hem in elk geval vreemd. Het omgekeerde is het geval. Gods liefde gaat voorop en is het diepste motief achter de verzoening, die Christus tot stand brengt door God genoegdoening te geven en door Gods straf te ondergaan.

Het blijkt dat de Heidelbergse Catechismus op een eigen manier voortborduurde op eerdere tradities. Daarbij wordt de visie van Anselmus sterk aangescherpt en dreigt Gods liefde, die bij Calvijn voorop staat, op de achtergrond te raken. Aan Anselmus en Calvijn gemeten is de Heidelbergse Catechismus niet klassiek. Hij is wel klassiek te noemen voor zover hij de gereformeerde traditie in Nederland sterk heeft gestempeld. Hier is hij ook voor velen een steen des

HC a 4
 HC a 16

aanstoets geworden. Het Godsbeeld en het mensbeeld die in het betoog van de Heidelbergse Catechismus naar voren komen, riepen bij hen slechts gevoelens van angst en machteloosheid op. Aan de andere kant maakten zij die hier het hart van het evangelie herkenden, het betoog van de Heidelbergse Catechismus vaak tot sijbbolet van orthodoxie. Wij mogen ons gesprek over verzoening echter niet laten ontaarden in een 'welles-nietes' rond de Heidelbergse Catechismus. Deze geeft één van de mogelijke vertolkingen van de verzoening en deze interpretatie is, zoals elke systematiserende omschrijving, eenzijdig. Dit neemt de waardevolle en blijvende geloofsinzichten die de Heidelbergse Catechismus onder woorden brengt, niet weg. Wij denken bijvoorbeeld aan de uitspraak dat wij onze ellende kennen uit Christus' liefdesgebod. Ook de nadruk op Jezus' mensheid is belangrijk; wat mensen hebben misdaan, moeten mensen goedmaken. Zo wordt recht gedaan aan onze verantwoordelijkheid. Zo neemt de Heidelbergse Catechismus het op zijn wijze op voor de menselijke waardigheid.

Barmen I
 Barmen II

Zoals wij in de zestiende eeuw opnieuw hebben geleerd dat Jezus Christus ons enige heil is, zo is in de twintigste eeuw in de confrontatie met de ideologie van het nationaal-socialisme opnieuw duidelijk geworden dat Jezus Christus onze enige Heer is, en dat wij niemand anders te gehoorzamen en na te volgen hebben. Jezus Christus mag nooit ondergeschikt worden gemaakt aan de strevingen van groepen en volken die anderen uitsluiten en minachten. Hij is niet een van de vele machten waardoor volken en groepen in beweging worden gebracht en zeker niet een exponent van dergelijke machten. Hij staat boven alle machten als Heer en Verlosser. Hij is de enige die wij kunnen vertrouwen en gehoorzamen. 'Jezus Christus, zoals Hij ons in de Heilige Schrift wordt betuigd, is het ene Woord van God, dat wij te horen, dat wij in leven en in sterven te vertrouwen en te gehoorzamen hebben'. 'Door Hem wedervaart ons vrolijke bevrijding uit de goddeloze bindingen van deze wereld tot vrije en dankbare dienst aan zijn schepselen.'

Naast de klassieke belijdende teksten die in art I van de Kerkorde VPKN staan vermeld, wordt ons geloven gestimuleerd door teksten die het belijden nieuw onder woorden brengen of die ingaan op nieuwe vragen. In onze kerken zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw enkele eigentijdse belijdenissen ontworpen: *Fundamenten en perspectieven van belijden* (1947) en *Proeve van een eenparig geloofsgetuigenis* (1974). De bezinning op de verzoening is op verhelderende wijze voortgezet in twee belangrijke synodale geschriften: *De tussenmuur weggebroken. Over de prediking van de verzoening* (1967), waarin met name op de notie van de plaatsvervangings wordt ingegaan, en *Verzoening met God en met mensen* (1976), waarin in het bijzonder de vraag wordt

besproken of Christus Gods gericht over de zonde heeft gedragen. Ook deze bijdragen helpen ons om verder te gaan op de weg van het belijden en om ons gesprek rond de verzoening te verdiepen.

5. Bijbel en geloofsleer

Wij geloven en belijden wat de bijbel ons verkondigt, maar kunnen de inhoud van de bijbelse boodschap niet in één woord samenvatten. De boodschap komt tot ons in een bonte verzameling van verkondigende, vertellende, voorschrijvende, onderrichtende en lofprijzende uitspraken uit heel verschillende tijden. In elke situatie worden eigen accenten gelegd. Al die woorden zullen ons niet altijd even sterk aanspreken. Met de verschillen in de bijbel correspondeert een rijke verscheidenheid aan belevingen en expressies van het geloof.

Toch wordt deze veelheid geen kakofonie wanneer wij in de samenkomst van de gemeente en in de geloofsgemeenschap van de kerk naar de bijbel luisteren. Door alle stemmen heen ademt de Geest en horen wij de ene stem van de God van Israël en van zijn Zoon Jezus Christus. Verschillende situaties maken deel uit van de ene weg die God met zijn volk en met de volkeren gaat naar het koninkrijk. De wisselende beelden wijzen op het heil dat God in allerlei vormen schenkt. Er zijn verschillende belevingen en expressies in de gemeente, maar het is ten diepste één Heer en één geloof waardoor wij gemeente zijn (Ef 4,5).

Geloven is van harte instemmen met de boodschap van de bijbel. Vooral in de lofprijzing komt dit geloof tot uiting. Daarin danken wij God voor wat Hij voor ons heeft gedaan en wie Hij voor ons is. Elke andere uiting van het geloof, elke geloofsbelijdenis zal iets hebben van een lofprijzing. Een geloofsbelijdenis is een antwoord op Gods Woord. Een geloofsbelijdenis kan heel kort zijn, wanneer zij de kern van het geloof samenvat. Zulke belijdenissen vinden wij al in de bijbel. 'Hoor, Israël, de HERE is onze God, de HERE is één' (Dt 6,4). 'Gij Here, zijt een barmhartig en genadig God, lankmoedig en rijk aan goedertierenheid en trouw' (Ps 86,15). 'Gij zijt de Christus' (Mc 8,29). 'Jezus Christus is Heer' (Fil 2,11). De inhoud van deze belijdenissen kan in latere tijden worden herhaald met andere woorden, die in die tijd verstaanbaar en relevant zijn. Een zeer kernachtige en na-bijbelse belijdenis is de Apostolische Geloofsbelijdenis

KO VPKN I 2, 3

De kerk blijft luisteren naar de bijbel en antwoordt telkens opnieuw op zijn boodschap. Deze boodschap en belijdenis worden doorgegeven en uitgelegd aan nieuwe generaties. Bij dit onderricht kan niet worden voorbijgegaan aan vragen en tegenwerpingen. Op de afwijzing van haar boodschap probeert de kerk met argumenten in te gaan. Zo ontstaat uit haar onderricht de leer van de kerk, een samenhangend geheel van uitspraken waarin geloof en belijdenis worden uitgelegd. Karakteristiek klinkt dit door in de Augsburgse Confessie: 'Bij ons wordt geleerd...'. Reformatorische belijdenisgeschriften als de Augsburgse Confessie, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus hebben een sterk uitleggend karakter.

Soms ontstaat er in het luisteren, belijden en uitleggen van de kerk een crisis. De vele stemmen gaan dan zo tegen elkaar in dat de ene Stem niet meer gehoord kan worden. Veelvormigheid ontaardt in gescheidenheid. Er dreigen verschillende kerken te ontstaan. Er is geen geloof in de ene Heer meer, maar er zijn verschillende geloven en er is sprake van andere heren. Wanneer de identiteit van de kerk op het spel staat, moet het ene geloof in de ene Heer opnieuw duidelijk worden. De ruimte voor verschillende geloofsbelevingen is binnen de christelijke kerk niet onbepaald. In dergelijke situaties heeft de kerk zich gedwongen gezien leeruitspraken te doen met een bijzonder karakter. Deze proberen aan te geven waar de grens ligt tussen hetzelfde anders geloven en iets anders geloven. Opvattingen die de kern van het christelijk geloof miskennen of ontkennen worden afgewezen en deze kern wordt in een leeruitspraak zo helder mogelijk en bindend vastgelegd. Een dergelijke normatieve leeruitspraak noemen wij een dogma.

Het klassieke dogma is de belijdenis van de godheid van Jezus Christus en van de Heilige Geest (concilie van Nicea 325 en concilie van Constantinopel 381) en de belijdenis dat Jezus één persoon is, 'waarachtig God en waarachtig mens' (concilie van Chalcedon 451). Hierbij kunnen begrippen worden gebruikt die aan de filosofie zijn ontleend en tot theologische vaktermen zijn omgesmeed. Deze theologische vaktermen zijn niet meer dan hulpmiddelen om de bijbelse boodschap te verklaren. Zo zei men in Nicea dat het eeuwige Woord 'van hetzelfde wezen' was als de Vader en sprak men in Chalcedon van de twee 'naturen' van Jezus Christus, namelijk de goddelijke en de menselijke. Dogmatische uitspraken kunnen ook in een geloofsbelijdenis worden opgenomen, soms zelfs met de theologische vaktermen. Zo vinden we de wezenseenheid in de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel en de naturenleer in de Augsburgse Confessie en in de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Dogma's zijn bedoeld om in een situatie van crisis en geloofsverdeeldheid de vrede in de kerk te herstellen. Maar ook daarna blijven zij in de kerk functioneren als spreekregel. Zij waarschuwen de kerk voor opvattingen over God, mens, en wereld, over Jezus en de Geest die het onmogelijk zouden maken om de bijbelse boodschap te geloven en te verkondigen. Een dogma dient verkondiging en dienst van de kerk in het rechte spoor te houden, maar is zelf niet inhoud van verkondiging en belijdenis. Wij belijden geen dogma, maar de Heer. Wij verkondigen geen dogma maar de bijbelse boodschap. En wij onderwijzen in de kerk het dogma alleen wanneer dit kan helpen om de bijbelse boodschap uit te leggen.

Wanneer de inhoud van het christelijk geloof op wetenschappelijk verantwoorde wijze wordt doordacht en onderzocht, spreken wij van geloofsleer, systematische theologie of dogmatiek en christelijke

ethiek. Deze doordenking sluit aan bij de bijbel en de belijdenissen en de dogma's van de kerk, maar op een eigen, zelfstandige en kritische wijze. Vroegere belijdende en dogmatische uitspraken worden vergeleken met de resultaten van nieuw exegetisch en historisch onderzoek. Ook eigentijdse wetenschappelijke en levensbeschouwelijke opvattingen worden in de overweging betrokken. De geloofsleer kan gebruik maken van bestaande begrippen, maar ook nieuwe begrippen ontwikkelen. Dogmatiek is dus meer dan herhaling van de kerkelijke leer. Door haar zelfstandige en kritische werkwijze staat zij op enige afstand van de kerk. Juist zo kan zij dienstbaar zijn aan de verkondiging en het geloofsgesprek.

In de geloofsleer wordt geprobeerd samenhangend te spreken en tegenstrijdigheden te vermijden. Er wordt naar gestreefd zo veel mogelijk verschillende aspecten van de geloofsinhoud samen te vatten en te doordenken. Maar een volledig vastleggen van heel de geloofsinhoud in één sluitend systeem is onmogelijk.

Verschillende denkmogelijkheden worden in de geloofsleer afgetast. Er worden modellen ontwikkeld en met elkaar vergeleken. Beoordeling gebeurt op grond van argumenten. Dit vinden wij ook in de leer over Christus. De traditionele logos-christologie formuleert de unieke eenheid tussen Jezus en God met behulp van het begrip Woord. Daarnaast kunnen bijvoorbeeld de mogelijkheden worden onderzocht en ontwikkeld van een christologie die deze eenheid met behulp van de term Geest articuleert, de Geest-christologie. Ook in de verzoeningsleer bestaan er verschillende modellen, al naar gelang men in de relatie tussen God en mens de liefde, het recht, of het religieus-cultische vooropstelt. Dit ontwikkelen, vergelijken en toetsen van verschillende theorieën kan de dogmatiek een experimenteel karakter geven. Zij wordt dan een zoektocht naar eigentijdse geloofsverantwoording.

Het onderscheid tussen boodschap, belijdenis, leer en dogma is niet altijd gemakkelijk toe te passen. Soms liggen ze vlak bij elkaar. Bij Paulus worden belijdende uitspraken afgewisseld met passages waarin theologisch voor en tegen bepaalde opvattingen wordt geargumenteed. In Nicea horen wij vlak na het lofprijzende 'God uit God, Licht uit Licht' de theologische formule 'één van wezen met de Vader'. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Heidelbergse Catechismus wordt in de belijdende uitleg van de verlossing en de verzoening gebruik gemaakt van de oude dogmatische terminologie van de twee naturen. Het is ook denkbaar dat een en dezelfde bijbeltekst als boodschap, belijdenis en leer kan worden gekarakteriseerd. Deuteronomium 6,4 is tegelijk belijdenis en leer.

Toch doen wij er in onze discussies goed aan boodschap, belijdenis, leer en dogma uit elkaar te houden. Er is een onmiskenbaar verschil in functie, niveau en gevoelswaarde tussen de

NGB 19
HC z 6

Kl. wijn, 112

verschillende soorten uitspraken. Dogmatische uitspraken kunnen nooit de levende omgang met de bijbel vervangen. Ons geloof leeft het meest uit bijbelwoorden, al kunnen ook liturgische en belijdende uitspraken of delen van een catechismus ons zeer dierbaar worden.

Vooraf het verschil tussen bijbel en geloofsleer is belangrijk. De leer van Gods innerlijke (immanente) drie-eenheid (de zogenaamde 'geloofsbelijdenis van Athanasius') en van de twee naturen van Christus staat niet met zoveel woorden in de bijbel. Het woord verzoening komt maar enkele keren in het Nieuwe Testament voor en een uitgewerkte verzoeningsleer is in de bijbel niet te vinden. Wel liggen in de bijbelse uitspraken een aantal kerngedachten over God, Christus, de Geest en de verzoening besloten. Wij kunnen proberen deze gedachten uit te spreken en met elkaar te verbinden. Wij doen dat via een aantal tussenstappen. Wij interpreteren bijbelteksten, selecteren en verbinden bijbelse termen en vullen ze aan met niet-bijbelse termen. Zo ontstaat een leer. Of deze leer werkelijk uit de bijbel volgt, kan steeds worden getoetst en aan een nader onderzoek worden onderworpen. Zulk kritisch onderzoek wordt vooral door de exegetische wetenschap gestimuleerd.

Dat een leer niet met zoveel woorden in de bijbel staat, is echter geen argument tegen die leer. Het is met de aard van de leer en het onderscheid tussen leer en boodschap gegeven. De vraag is niet of een leer in de bijbel staat, maar of een leer naar hoofdinhoud en strekking met de hoofdinhoud en strekking van de bijbel overeenstemt.

Iedere gelovige zal door sommige woorden over Christus en de verzoening meer worden aangesproken dan door andere. Dit zal van gelovige tot gelovige verschillen. Ook in de bijbel vinden wij een rijke verscheidenheid aan woorden en beelden. Betekent dit nu ook dat iedere gelovige haar eigen keuze mag maken en alleen die woorden en beelden hoeft te beamen die haar aanspreken? Dat zou alleen dan het geval zijn, wanneer de bijbel een losse verzameling van verschillende Jezusbeelden en het geloof een louter individuele aangelegenheid zou zijn. Maar wij geloven dat de verschillende beelden naar de werkelijkheid van de ene Heer verwijzen en dat wij met elkaar in dezelfde Heer geloven. In de geloofsgemeenschap proberen wij de hele rijkdom daarvan samen te verwerken. Ook al zullen wij daar nooit helemaal in slagen, wij beperken ons toch niet tot dat deel dat wij voor onszelf als waar en waardevol hebben leren kennen. Dan zouden wij de geloofsgemeenschap en ons eigen geloof tekort doen.

Kunnen wij geloven zonder dogma's? Wij geloven zeker niet in dogma's maar in de Heer. Ons geloof leeft in de omgang met bijbelse uitspraken en niet in de ontleding van dogmatische begrippen. Voor onszelf kunnen wij het geloof beleven en uitspreken zonder dogma's.

Maar wanneer wij het geloof willen delen en doorgeven, moeten wij het uitspreken en staan wij voor de vraag wat wij wel en wat wij niet kunnen zeggen. Dan is een spreekregel onmisbaar. Daarom maken wij dankbaar gebruik van dogma's om na te gaan of de geloofscommunicatie binnen en buiten de gemeente in lijn blijft met de bijbel.

Ook de geloofsleer kan in de kerk niet worden gemist. Zouden wij niet langer zelfstandig en kritisch over de geloofsinhoud nadenken, dan zou van ons geloof ten slotte niet veel meer overblijven dan een vaag gevoel. Wij verliezen dan het contact met de omringende intellectuele cultuur en kunnen ons geloof niet meer verstaanbaar in de samenleving onder woorden brengen. Dogmatiek is een oefening in helder en verstaanbaar spreken over het geloof binnen en buiten de gemeente, waarbij de grens tussen binnen en buiten niet precies kan worden vastgelegd.

Actuele uitdagingen

6. Geloof en historisch onderzoek

Wij zijn geroepen in te gaan op de nieuwe vragen die zich aan ons opdringen. Deze dagen ons uit om ons geloof opnieuw zo helder mogelijk uit te drukken, want voorstellingen en formuleringen die vroeger adequaat waren, kunnen in het licht van nieuwe vragen ontoereikend of zelfs onbruikbaar blijken. Dat wij de actuele uitdagingen ernstig willen nemen, is overigens niet nieuw. Ook in het belijden van het voorgeslacht werd op actuele vragen ingegaan. Juist in confrontatie met zulke vragen is de kerk tot inzichten gekomen die blijvende betekenis hebben.

Twee vragen springen in onze tijd naar voren. Wat betekent het historisch onderzoek van de bijbel voor ons geloof in Jezus Christus? En: wat betekent het feit dat het geloof in de bijbel vaak in beelden ter sprake komt? Beide vragen hebben direct betrekking op onze omgang met de bijbel en daarmee ook op ons belijden. De bijbel is immers de bron en de toetssteen van ons belijden. Wanneer wij ons geloof belijden, stemmen wij in met de bijbelse boodschap en wanneer vroeger geformuleerde belijdenissen vragen oproepen, gaan wij naar de bijbel terug. Maar ons verstaan van de bijbelse boodschap hangt mede af van onze waardering van het historisch onderzoek en van de beelden in de geloofstaal. Deze vragen zijn weliswaar niet geheel nieuw, maar zij zijn in de laatste tweehonderd jaar voortdurend aangescherpt. Niemand kan zich aan de klem van deze vragen onttrekken. Wij bezinnen ons in dit hoofdstuk op het historisch onderzoek.

In de gemeenschap van de kerk geloven wij de bijbelschrijvers op hun woord. Wij vertrouwen hen als betrouwbare getuigen van het goede nieuws. Wij horen in hun woorden het Woord van God. Hun woorden ademen de Geest van God, de Geest die ons hart aanspreekt en ons geloof wekt.

De bijbel kan echter ook op een andere manier worden benaderd. Niet gelovig luisterend, maar historisch-wetenschappelijk. De bijbel wordt dan onderzocht als een bron, die ons historische informatie kan verschaffen. Dit onderzoek kan op verschillende ontwikkelingen gericht zijn. Men kan het ontstaan van de bijbeltekst onderzoeken. Men kan de geschiedenis die in de bijbel wordt verhaald, onderzoeken. Men kan onderzoeken hoe bepaalde mensen in een bepaalde tijd - de bijbelse figuren of de bijbelschrijvers - over allerlei zaken hebben gedacht. Men kan ook het ontstaan en de groei van de joodse en christelijke godsdienst onderzoeken.

Elk historisch onderzoek wordt daardoor gekenmerkt dat men probeert de teksten te dateren en in een chronologische volgorde te plaatsen. Deze historische volgorde van teksten en tekstfragmenten kan afwijken van de bijbelse. De brieven van Paulus komen bijvoorbeeld voor de evangeliën te staan en het evangelie van Marcus voor dat van Mattheüs. Ook binnen een bijbelboek kan men oudere en jongere lagen onderscheiden. De teksten worden dan niet beluisterd in het verband van het bijbelboek en in de bijbelse volgorde, maar gelezen en verklaard in een historisch tijdsverloop.

Verder is kenmerkend voor historisch onderzoek dat van geval tot geval beoordeeld moet worden of de gebeurtenissen die worden verhaald, als historisch feit kunnen gelden. Er wordt onderscheid gemaakt tussen feit en verhaal en tussen feitelijke verhalen en mythen, sagen, legenden, gelijkenissen. Dit maakt historisch onderzoek tot een kritische bezigheid en tot een wetenschap. In de wetenschap kan men niet geloven op gezag, maar is een eigen gefundeerd oordeel vereist.

Historische oordelen zijn zelden absoluut zeker. Sommige feiten gelden als vaststaand, van andere gebeurtenissen is zeker dat ze niet hebben plaatsgevonden. Daar tussenin liggen de twijfelgevallen. Hier kan alleen met meer of minder waarschijnlijkheid worden aangenomen dat een gebeurtenis heeft plaatsgevonden. Verschillende historici kunnen tot verschillende oordelen komen en elk oordeel blijft voorlopig.

Het is niet alleen een historisch-wetenschappelijke maar ook een levensbeschouwelijke vraag of een gebeurtenis als mogelijk of onmogelijk wordt beschouwd. Voor de beoordeling van wonderverhalen, scheppingsverhalen en opstandingsverhalen, maakt het veel uit of men een handelen van God in de menselijke geschiedenis mogelijk acht. Wanneer een historicus dit niet mogelijk acht, is dat geen historisch oordeel maar een levensbeschouwelijke vooronderstelling. Bij de beoordeling van de feitelijke van een verhaal spelen dergelijke vooronderstellingen op de achtergrond altijd een rol.

In het historisch onderzoek wordt de bijbel op een heel andere manier benaderd dan in ons gelovig luisteren. Maar de wetenschappelijke en geloofsmatige benadering sluiten elkaar niet bij voorbaat uit. Het geloof dat God in de geschiedenis van Israël en in Jezus Christus bevrijdend heeft gehandeld, en dat de Geest ons dit te kennen geeft door middel van de bijbel, vereist niet dat wij historisch onderzoek van de bijbel afwijzen. Dit geloof berust op de overtuigingskracht van de bijbelse boodschap zelf. Het is de vrucht van Woord en Geest. Wij geloven in God, niet in historisch vastgestelde feiten. Daarom mag het geloof ook niet worden verward met een conclusie uit de resultaten van historisch-wetenschappelijk onderzoek.

Kl. wijn, 87

Kl. wijn, 55.116
GMO, 77.78.81
Bijbel, 39

Kl. wijn, 104-111
Kl. wijn, 114-117
GMO, 71
Bijbel, 39

Het geloof dat God in de geschiedenis heeft gehandeld, geeft ons juist alle vrijheid om de sporen van dat handelen op wetenschappelijke wijze te onderzoeken. De bijbel die deze geschiedenis verhaalt, is door mensen geschreven. Wanneer blijkt dat niet alles precies zo gebeurd is als de bijbel vertelt, verliezen wij ons geloof niet. Het is, om een voorbeeld te noemen, heel goed mogelijk dat niet alle woorden die de evangeliën Jezus in de mond leggen, letterlijk zo door hem gesproken zijn. Dat hoeft aan de waarde en waarheid van die woorden voor het geloof echter niet af te doen. Zij kunnen toch betrouwbaar Jezus' bedoeling weergeven.

Historisch-kritisch onderzoek kan ook een bijdrage leveren aan ons gelovig verstaan van de bijbelse boodschap. Zij scherpt onze blik voor de historische context waarin Gods handelen plaatsvond, en doordringt ons ervan dat Gods handelen door mensen in hun historische context is beleefd en uitgelegd. De inhoud van de bijbel is geen tijdloze leer, maar een concrete geschiedenis. Daarom hebben wij, juist als kerk, historisch-wetenschappelijk onderzoek nodig.

Historisch onderzoek en geloof gaan echter niet altijd harmonieus samen. Historisch onderzoek kan gepaard gaan met vooronderstellingen die met het christelijk geloof op gespannen voet staan. Wij signaleren er drie.

De historicus, die zijn gegevens chronologisch ordent en zoekt naar de vroegste vaststaande feiten, kan er gemakkelijk toe komen aan te nemen dat het vroegere echt en waar is, en het latere onecht en onwaar. Wat Jezus zelf heeft gezegd, wordt dan als echt en waar beschouwd, in tegenstelling tot de weergave van zijn boodschap in de woorden van de evangelisten. Wat Paulus over Jezus zegt, wordt soms als vertekening en verdraaiing gezien van de boodschap van Jezus zelf. Een dergelijke beoordeling spreekt evenwel niet vanzelf. Wat in latere bewoordingen over Jezus is gezegd, misschien mede op grond van nieuwe ervaringen van zijn Geest, kan betrouwbaar uitdrukken wie Hij is, ook als Jezus zelf die woorden niet heeft gebruikt.

De historicus, die vóór alles feiten probeert vast te stellen, kan er ook toe komen de historie te beperken tot die feiten op zichzelf. Maar bestaan zulke feiten op zichzelf eigenlijk wel? Alle gebeurtenissen zijn toch waargenomen, beleefde, gewaardeerde, 'geloofde' gebeurtenissen? Daarom moeten wij ervoor oppassen dat wij het methodisch noodzakelijke onderscheid tussen feit en betekenis niet tot een waterdichte scheiding maken. Dan ontstaan er twee werelden: een wereld van zogenaamd objectieve feiten, een zaak van de wetenschap, en een wereld van zogenaamd subjectieve zingeving, een zaak van geloof. Geschiedenis omvat meer dan losse feiten op zichzelf. Tot de geschiedenis behoort ook de betekenis die zulke feiten voor mensen hebben. Zo kunnen wij in wetenschappelijk

GMO, 71

onderzoek wel een onderscheid maken tussen een historische Jezus en de betekenis die Jezus voor de gelovigen had. Maar wanneer de schrijvers van het Nieuwe Testament over Jezus vertellen en de Christus verkondigen, spreken zij niet over twee verschillende realiteiten die los van elkaar beschouwd kunnen worden maar over een en dezelfde persoon. Een Jezus op Zichzelf, los van zijn betekenis voor anderen, is een theoretische abstractie.

De historicus die het ontstaan en de ontwikkeling van geloofsvoorstellingen probeert te verklaren, zal dat proberen te doen op een manier die voor iedereen inzichtelijk is. Hij zal zich niet op bovennatuurlijke factoren beroepen. Hij zal gebruik maken van vergelijkbare verschijnselen en processen. Het geloof dat Jezus is opgewekt uit de doden, probeert hij historisch te verklaren door vergelijking met andere opstandingsverhalen binnen en buiten de bijbel. Het geloof dat Jezus voor ons gestorven is, probeert hij historisch te verklaren door vergelijking met andere teksten die een heilsbetekenis aan iemands sterven toekennen. In zulke wetenschappelijke verklaringen wordt niet verwezen naar het handelen van God. Men probeert een godsdienstige ontwikkeling te verklaren als het werk van gelovige mensen. Dat is mogelijk omdat het menselijke geloof inderdaad ook mensenwerk is en als zodanig te onderzoeken valt binnen de mogelijkheden van de wetenschap. De historicus gaat echter veel verder, wanneer hij suggereert dat het ontstaan van het geloof in Jezus Christus niets anders is en niets anders kan zijn dan werk van mensen. Dan laat hij het handelen van God niet alleen wetenschappelijk-methodisch buiten beschouwing, maar beschouwt hij het principieel als onmogelijk. Dit is echter geen historisch oordeel maar een levensbeschouwelijk vooroordeel.

Ons belijden van Jezus Christus en van de verzoening komt onder druk te staan, wanneer men het als een latere subjectieve interpretatie beschouwt die afwijkt van de woorden van de historische Jezus zelf. Daarom moeten wij hier ook kort ingaan op het onderzoek naar de historische Jezus. Vele geleerden hebben achter de bijbeltekst gezocht naar Jezus zoals hij feitelijk is geweest. Men moet Hem dan als het ware lospellen uit de evangeliën, die immers in geloof geschreven zijn. Men moet zijn feitelijke woorden en daden onderscheiden van zijn woorden en daden zoals die door de evangelisten beschreven zijn. Daarbij staat men meteen voor de grote vraag volgens welke maatstaven men dit moet doen. Zijn alleen die woorden van Jezus zelf, die Hem onderscheiden van het jodendom van zijn dagen? Of zijn juist die woorden van Jezus zelf, die met dat jodendom overeenstemmen? De keuze van de criteria is in hoge mate bepalend voor het resultaat. Vervolgens moet men met de kritisch vastgestelde gegevens Jezus' 'echte' 'historische' levensverhaal vertellen. Men geeft dan de historische reconstructie die men op

grond van alle gegevens voor de meest waarschijnlijke houdt. Deze zoektocht heeft uiteenlopende resultaten opgeleverd. In de negentiende eeuw zijn 'levens van Jezus' gepubliceerd die meer over de auteur onthullen dan over Jezus. Vandaar dat men de zoektocht naar de historische Jezus een tijdlang heeft gestaakt. Theologisch kan dit worden onderbouwd met de stelling dat wij niet geloven in de historische Jezus, maar in Jezus Christus zoals hij in het evangelie en door de Geest op ons af komt, de 'Christus der Schriften'. Dit is op zichzelf juist. Toch ontstaat zo onbedoeld de indruk dat de boodschap over Jezus geheel losstaat van Jezus zelf. Er moeten toch op zijn minst aanknopingspunten geweest zijn voor het evangelie in Jezus' eigen leven. Maar welke precies? En hoe stellen wij die vast? Daarover gaan opnieuw de discussies en een consensus is nog niet in zicht.

Deze historische discussies werken ook door in ons zoeken naar een hedendaagse verwoording van het geloof in Jezus Christus. Wanneer men het geloof op historisch zekere feiten wil baseren en daarbij de evangeliën, onze belangrijkste bronnen over Jezus' leven, met historische argwaan bejegent omdat deze in geloof geschreven zijn, kan dat tot verstrekkende conclusies leiden. Wij noemen als voorbeeld een gedachtegang waarin veel mensen zich zullen herkennen en die verloopt als volgt. Wanneer wij proberen te zeggen wie Jezus Christus voor ons is, mag dit niet in strijd zijn met wat Jezus zelf heeft gedacht. De historische Jezus was een jood. Jezus geloofde wat joden geloven. Joden geloven in één God. Het is daarom onmogelijk dat Jezus Zichzelf als God heeft beschouwd. Hij is dan ook niet goddelijk geweest. Wanneer Hij als goddelijk wordt beschouwd, is dat een latere interpretatie van gelovigen die Jezus' betekenis hebben uitgedrukt door Hem met deze interpretatie 'aan te kleden'. Christenen hebben Jezus 'opgehemeld' en zo tot God 'gemaakt', maar hij was het niet.

In deze redenering zitten tenminste vijf veronderstellingen die bijna ongemerkt bepalend worden voor de inhoud van ons geloof in Jezus Christus. Maar zijn deze veronderstellingen wel zo aannemelijk als ze lijken?

Daar is om te beginnen de veronderstelling dat joden in één God geloven. Op zichzelf is dat waar, maar uit joodse bronnen uit Jezus' tijd weten wij dat dit geloof kan samengaan met het geloof in andere, hemelse of zelfs goddelijke wezens die tot de sfeer van de ene God behoren. Waarom zou Jezus niet, net als andere joden uit zijn dagen, in het bestaan van dergelijke goddelijke wezens hebben kunnen geloven?

Ten tweede is er de veronderstelling dat Jezus geloofde wat joden geloofden. Stel nu eens dat joden in de dagen van Jezus in één God geloofden en niet in goddelijke wezens bij en naast God. Betekent dat dan automatisch dat Jezus er ook niet in geloofde? Is

het uitgesloten dat Jezus iets geloofde wat zijn gelovige tijdgenoten niet geloofden? Waarom zou iemand niet iets anders kunnen geloven dan wat alle mensen om hem heen geloven? Kan een mens geen nieuwe gedachten en voorstellingen hebben?

Ten derde is er de veronderstelling dat Jezus niet goddelijk was, omdat niet Hij Zichzelf, maar anderen Hem als goddelijk beschouwden. Maar stel nu dat Jezus zijn godheid inderdaad niet zelf heeft beseft. Is daarmee uitgesloten dat Hij goddelijk was? Goddelijk zijn is niet hetzelfde als beseffen dat je goddelijk bent. Ook als Jezus zelf zijn godheid niet beseft zou hebben, kan het toch nog wel waar zijn dat Hij goddelijk was. Wat je bent en weten wat je bent, zijn verschillende dingen. Men kan iemands dochter zijn zonder dat men het weet, terwijl anderen het wel weten. Jezus' beseft van zijn godheid is geen voorwaarde voor zijn godheid.

Ten vierde is er de veronderstelling dat Jezus alleen dan goddelijk geweest kan zijn, wanneer Hij dit zelf heeft beseft. Wanneer wij tot zijn godheid ook alwetendheid rekenen, dan lijkt dit inderdaad het geval te zijn. Wanneer wij zijn godheid echter in dit verband opvatten als de unieke oorsprong in God en de unieke eenheid met de Vader ligt het anders. Dat de mens Jezus niet ten volle van zijn godheid heeft geweten, hoeft dan niet uit te sluiten dat Hij toch in de hier aangegeven zin goddelijk is geweest.

Ten vijfde is er de veronderstelling dat Jezus niet goddelijk was, omdat Hij pas later als zodanig werd beschouwd. Maar ook het feit dat Jezus' volgelingen zijn godheid pas na Pasen aan hem hebben toegeschreven, is geen bewijs tegen zijn godheid. Dat iets later wordt ingezien en erkend, betekent niet dat het daarom onwaar is. Of iets al dan niet het geval is, is niet afhankelijk van het tijdstip waarop het wordt ontdekt.

Uiteraard kan met deze overwegingen niet bewezen worden dat Jezus wel goddelijk was. Jezus' godheid is met redeneringen niet te bewijzen. Wel kunnen deze overwegingen duidelijk maken dat de argumenten die willen bewijzen dat Jezus onmogelijk God geweest kan zijn, minder dwingend zijn dan ze op het eerste gezicht lijken.

Verder maakt dit voorbeeld duidelijk dat wij voorzichtig moeten zijn wanneer wij het geloof in Jezus Christus uitsluitend willen baseren op historische overwegingen. Een aantal overwegingen berusten op levensbeschouwelijke vooronderstellingen, bijvoorbeeld de gedachte dat het vroegere normatief is voor het latere. Andere overwegingen berusten op hypothesen, die betwist of door nieuw materiaal ontkracht kunnen worden, bijvoorbeeld dat een jood niet in goddelijke wezens naast de ene God kan geloven. En zelfs als wij die historische stellingen voorlopig aannemen, is daarmee nog niets beslist over de inhoud en waarheid van ons geloof; Jezus kan goddelijk zijn geweest ook als Hij het zelf niet zou hebben beseft. Wij ontkennen niet dat hier historische vragen gesteld kunnen worden. Evenmin dat op deze vragen een

antwoord moet worden gezocht met de middelen van de historische wetenschap. Maar lang niet alle historische vragen en antwoorden zijn van beslissende betekenis voor de inhoud van ons geloof.

Over de betekenis van Jezus' dood voor anderen kan een vergelijkbaar gesprek worden gevoerd. Dat Jezus voor anderen is gestorven, hoort tot de kern van het evangelie. Heeft Jezus dit zelf ook gedacht? Deze vraag kan historisch alleen worden beantwoord door vergelijking met andere teksten die aan iemands dood een bijzondere betekenis toeschrijven. Te denken valt aan teksten over een profeet die God als laatste bode naar zijn volk zendt. Of aan teksten over rechtvaardige dienaren van God die door God na hun dood zijn gerehabiliteerd. Of aan de dood van een knecht van de Heer die sterft voor anderen. Verder dan mogelijkheden en waarschijnlijkheden kan de historicus niet komen. Ons geloof in de betekenis van Jezus' dood is niet afhankelijk van een historisch antwoord op de historische vraag naar Jezus' eigen opvattingen. Het berust op de verkondiging die in de bijbel op ons afkomt en waarvan de Geest ons overtuigt.

Het historisch onderzoek richt onze aandacht op de feiten van de verleden tijd. Dit is echter niet de enige manier waarop wij in de gemeente met de geschiedenis van Jezus omgaan. In de gemeente weten wij dat Jezus leeft. Zijn geschiedenis heeft niet afgedaan. Zijn leven, dood en opstanding zijn voor ons niet voorbij. In de liturgie gedenken wij zijn leven, dood en opstanding en verwachten we zijn komst en zijn rijk. In dit gedenken en verwachten is zijn geschiedenis present en actueel. De betekenis van deze geschiedenis ervaren wij in Woord en sacrament. In de viering van het avondmaal is Jezus' dood en opstanding en onze verzoening met God en met elkaar een levende, actuele realiteit die ons doet uitzien naar Gods rijk. De Heer leeft in het midden van de gemeente.

7. De taal van het geloof

Verzoening wordt in de bijbel vaak ter sprake gebracht met behulp van woorden die overdrachtelijk worden gebruikt. Jezus is het 'lam' van God (Joh 1,29). Het woord lam duidt hier iets anders aan dan in het normale, letterlijke woordgebruik. Jezus behoort niet tot de groep van wezens die met het woord 'lam' wordt aangeduid; Hij valt niet onder het begrip 'lam'. Maar Hij lijkt op een bepaalde manier wel op een lam. Woorden of uitdrukkingen waarmee op grond van een gelijkenis andere zaken worden aangeduid dan normaal, noemen wij metaforen. De bijbel staat vol met metaforen; het dodenrijk 'doet zijn keel wijd open' (Jes 5,14). Ook over God wordt met metaforen gesproken. God is 'mijn rots' (Ps 92,16). Soms is een metafoor ons zo vertrouwd, dat zij ons niet meer opvalt: 'De Heer is mijn herder' (Ps 23,1).

Wij ontdekken dat een woord metaforisch wordt gebruikt, wanneer de letterlijke betekenis van dat woord een onware uitspraak oplevert. Neem de uitspraak 'die man is van ijzer'. Wanneer wij 'ijzer' letterlijk opvatten, is deze uitspraak niet waar. 'Van ijzer' slaat in deze zin niet op de eigenschap die normaal met het woord 'ijzer' wordt aangeduid. 'Ijzer' moet dus wel metaforisch gebruikt zijn. Wanneer een uitspraak, letterlijk genomen, niet waar kan zijn, bevat hij een metafoor.

Dit betekent niet dat een uitspraak met een metafoor niet waar kan zijn! Het betekent slechts dat zo'n uitspraak niet letterlijk waar is. Een uitspraak met een metafoor kan wel degelijk waar zijn en naar werkelijkheid verwijzen, maar zij is dan waar en verwijzend op een andere manier dan normaal. Wanneer ik met de uitspraak 'Die man is van ijzer' bedoel dat die man onverzettelijk is, beweer ik iets over de werkelijkheid van die man, en die bewering kan waar zijn. Het beeld van het ijzer is duidelijk van de werkelijkheid van de man onderscheiden en brengt tegelijk die werkelijkheid ter sprake.

Dit is belangrijk voor ons gesprek over verzoening. Uit het feit dat wij met een metafoor te maken hebben wanneer de letterlijke betekenis niet waar kan zijn, wordt soms ten onrechte de conclusie getrokken dat een metafoor niet waar is en niet naar werkelijkheid verwijst. Deze onjuiste conclusie leidt tot een vals dilemma. Of een uitspraak is metaforisch, maar dan kan hij niet werkelijk waar zijn. Of iets is werkelijk waar, maar dan moet elke uitspraak daarover letterlijk genomen worden. Men meent te moeten kiezen tussen werkelijkheid en beeld; iets is werkelijkheid of beeld. Een sprekend voorbeeld is de tekst 'Het bloed van Jezus zijn Zoon reinigt ons van alle zonde' (1 Joh 1,7). Is het woord bloed hier letterlijk gebruikt? Wanneer men deze vraag bevestigend beantwoordt, moet men aannemen dat een specifieke vloeistof (specifiek door een bepaalde chemische samenstelling) de kracht of het vermogen bezit om mensen van hun zonden te ontdoen. Verzoening wordt dan magie. Verzoening wordt, uiterst

realistisch, bewerkt door het bloed van Jezus. Wij kunnen het motief begrijpen. Men wil vasthouden aan de werkelijkheid van de verzoening die door de dood van Jezus is geschied. Wie een dergelijke magisch-realistische opvatting echter niet kan delen, wordt nu omgekeerd gedwongen met deze opvatting de werkelijkheid van de verzoening prijs te geven. Beide posities komen voort uit een vals dilemma. Wij hoeven niet te kiezen. Het gaat niet om beeld of werkelijkheid maar om beeld en werkelijkheid. Het bloed dat reinigt is een cultisch beeld, dat onderscheiden is van de werkelijkheid van Jezus' dood en tegelijk deze dood als heil ter sprake brengt: De zonde wordt van ons afgenomen door Jezus die zijn leven geeft, die zijn eigen lichaam prijsgeeft tot in de dood.

Wanneer wij een metaforisch gebruikt woord letterlijk nemen, begrijpen wij de uitspraak niet. Wie bij de uitspraak 'God is mijn rots' de vraag stelt tot welk gebergte God behoort, toont daarmee dat hij de uitspraak niet begrepen heeft. De vraag waar wij de schaapskooi van God onze Herder moeten zoeken, is onzinnig (tenzij we ook het woord schaapskooi als metafoor opvatten).

Het is echter niet altijd duidelijk of een woord metaforisch is gebruikt. Er zijn twijfelgevallen waarin men een woord zowel letterlijk als metaforisch kan lezen. 'Verlos mij uit de muil van de leeuw' (Ps 22,22). Is 'leeuw' hier letterlijk bedoeld of als beeld (zoals in Ps 7,3; 10,9; 17,12)? Hier blijft discussie mogelijk.

Men karakteriseert het verschil tussen metaforisch en letterlijk woordgebruik vaak door te zeggen dat een metafoor geen beschrijving geeft van de werkelijkheid zoals die is. Het is waar dat de metafoor de werkelijkheid niet beschrijft met behulp van begrippen zoals 'ijzer', waarmee wij de bestaande dingen classificeren. Maar betekent dit nu ook dat metaforen de werkelijkheid niet beschrijven? Is begripsmatige beschrijving de enig mogelijke vorm van beschrijving? Ook wanneer wij zeggen 'die man is van ijzer', beschrijven wij iemand zoals hij is. Beelden worden namelijk niet willekeurig gekozen. IJzer is een treffend beeld voor die man omdat ijzer in een bepaald opzicht op die man lijkt en zo iets van die man laat zien. Het lijkt daarom beter het verschil tussen metaforisch en letterlijk woordgebruik allereerst te zoeken in de manier waarop werkelijkheid beschreven wordt. Ook de metafoor beschrijft werkelijkheid, maar op een speciale manier: door een gelijkenis. De metafoor beschrijft hoe iets is door iets anders te noemen dat er op lijkt.

Wanneer wij het metaforisch spreken niet meer opvatten als een bepaalde manier om de werkelijkheid te beschrijven, lopen wij het risico dit spreken te reduceren tot de expressie van onze visie op de werkelijkheid. Zeker komt in metaforen ook onze visie tot uitdrukking. Maar deze staat toch niet los van de werkelijkheid.

Deze beschouwing klinkt menigeen misschien rijkelijk abstract en theoretisch in de oren. Maar zij heeft ingrijpende gevolgen voor ons gesprek over God en over de verzoening. Wat zou ons metaforisch spreken over God en zijn verzoenend handelen nog betekenen, wanneer wij dit niet meer opvatten als een manier om werkelijkheid te beschrijven? Waarschijnlijk niet meer dan het uiten van onze visie. Wij zeggen met onze uitspraken dan alleen nog hoe wij God en de verzoening zien. Of deze uitspraken waar zijn, hangt dan niet meer af van de werkelijkheid van God en de verzoening. Maatstaf voor de waarheid van een uitspraak wordt onze beleving of de effectiviteit van die uitspraak. Uitspraken over God zijn waar, als ik ze beleef of als zij effectief zijn in mijn leven. In deze zin kunnen ook fictieve voorstellingen waar worden genoemd.

Bovendien zijn beleving en effectiviteit voor ieder mens verschillend. Ieder kan zo alleen nog voor zichzelf bepalen of metaforische uitspraken over God waar zijn. De verscheidenheid in beleving van het ene geloof dreigt zo uit te lopen op een wirwar van totaal verschillende belevingen, waarheden en beelden. Al die belevingen, waarheden en beelden zijn in beginsel even waar en waardevol. Want hoe zou de ene beleving meer waar of waardevol kunnen zijn dan de andere? Pluriformiteit verwordt tot relativisme. Geloofsgesprek kan niet veel meer inhouden dan het uitwisselen van individuele ervaringen en waarheden.

Deze situatie kunnen wij als christelijke gemeente niet aanvaarden. Wij houden er daarom aan vast dat wij ook in ons metaforisch spreken over God en de verzoening, hoe indirect en fragmentarisch misschien ook, werkelijkheid beschrijven.

Het maakt een groot verschil of wij werkelijkheid proberen te beschrijven met begrippen of met beelden. Begrippen omschrijven wij zo nauwkeurig mogelijk. Wij proberen zo exact mogelijk vast te leggen wat een begrip inhoudt en welke dingen onder een begrip vallen om precies en helder te kunnen spreken. Een beeld daarentegen is niet vastomlijnd maar open. Wanneer wij met een beeld over iets spreken, is niet op voorhand duidelijk wat de overeenkomst is tussen beeld en werkelijkheid, welke eigenschappen dit beeld en deze aangeduide werkelijkheid gemeenschappelijk hebben. Betekent 'God is mijn rots' dat God onaandoenlijk is, hard als steen? Het beeld van de rots zou dat op zichzelf wel kunnen suggereren. Maar uit de context begrijpen wij dat de overeenkomst elders ligt. Verkondigd wordt 'dat de HERE waarachtig is, mijn rots, in wie geen onrecht is' (Ps 92,16). Dat God een rots is, heeft dus met zijn waarachtigheid en rechtvaardigheid te maken. Het betekent dat je op Hem kunt vertrouwen.

Ook hoever een bepaalde overeenkomst zich uitstrekt, ligt niet op voorhand vast. Jezus gaf zijn leven als 'losprijs' (Mc 10,45).

Kunnen wij hier vragen: aan wie? Of getuigt deze vraag van evenveel misverstand als de vraag naar de schaapskooi van God? Omdat de betekenis van een metafoor minder bepaald is dan die van een begrip, blijft ook hier altijd discussie mogelijk.

De kracht van metaforen hangt nauw samen met deze onbepaaldheid. Ze leggen niet te veel vast, snoeren onze verbeelding niet af, schrijven niet alles voor. Daardoor kunnen zij verrassen, suggereren, evoceren, aanspreken, inspireren en ons op nieuwe gedachten brengen. Nieuwe, frisse beelden raken ons dieper en werken meer in ons uit dan nauwkeurige en volledige begripsbepalingen. Ook roepen metaforen het besef in ons wakker dat de werkelijkheid waarover wij spreken, een geheim is dat wij met onze begrippen niet volledig in onze greep kunnen krijgen.

Dit lijkt wel bij uitstek te gelden bij het allergrootste geheim, het geheim van God zelf. Daarom menen sommigen dat wij over God en zijn handelen alleen in metaforen kunnen spreken, omdat wij Hem niet begripsmatig kunnen beschrijven.

Nu blijft al het menselijk denken en spreken over God inderdaad ontoereikend. Toch is het de vraag of wij alleen in metaforen over God kunnen spreken. Het woord 'God' zelf is geen metafoor. Ook een woord als Schepper is geen woord dat normaal voor andere personen wordt gebruikt en op grond van een gelijkenis op God wordt overgedragen. En zijn woorden als 'barmhartig' en 'rechtvaardig' metaforen wanneer wij ze voor God gebruiken? Is God niet letterlijk barmhartig en rechtvaardig? Daarom doen wij er beter aan te zeggen dat er zowel metaforisch als niet-metaforisch over God wordt gesproken. Wij kunnen met de uitspraak 'God is trouw' hetzelfde over God zeggen als met de uitspraak 'God is een rots', maar wij doen het wel op een andere manier.

Ook hier blijven er twijfelgevallen. Het woord 'verzoening' als vertaling van een specifieke cultische term in het Hebreeuws of het Grieks kan men een metafoor noemen. Maar wanneer wij verzoening in de belijdenis of in de geloofsleer omschrijven als herstel van een verbroken relatie, is deze term zowel op de verzoening met God als op de verzoening tussen mensen letterlijk toepasbaar.

Wanneer wij in onze tijd aanstekelijk en aansprekend over God en zijn verzoenend handelen willen spreken, zullen nieuwe, rake metaforen effectiever zijn dan begrippen. Wanneer ons spreken echter uitsluitend uit nieuwe metaforen zou bestaan (als dat al mogelijk zou zijn), zou het onbegrijpelijk worden. Wij zouden ze moeten uitleggen, onder meer met behulp van bekende begrippen.

Het gaat daarom te ver om te zeggen dat onze geloofstaal uitsluitend uit metaforen bestaat. Geloofstaal maakt gebruik van beelden en van begrippen. In de uitleg van het evangelie en vooral in de geloofsleer zijn ook begrippen nodig, al was het maar om de metaforen van bijbel en geloof te begrijpen, uit te leggen en uit te

werken. Bovendien streven wij in de doordenking naar helderheid en precisie. Maar hoe nauwkeurig wij onze begrippen ook definiëren, het blijven slechts menselijke begrippen. God blijft juist voor onze begripsmatige doordenking het geheim bij uitstek.

In het geloofsgesprek en in de vertolking van de verzoening zijn wij geroepen nieuwe beelden te zoeken en uit te proberen. Daarvoor is ruimte nodig, ruimte voor een gerechtvaardigde verscheidenheid aan beelden en geloofsbelevingen, zoals ook de bijbel zelf die te zien geeft. Wij stellen onze nieuwe beelden niet in de plaats van beelden uit de bijbel en uit de traditie. Wij zien ze ook niet los van de werkelijkheid van de verzoening die de bijbel ons verkondigt. Wij beperken ze niet tot onze eigen visie op de verzoening. Wij proberen met onze nieuwe beelden de werkelijkheid van de verzoening zoals wij die in bijbel en traditie hebben vernomen en verstaan, opnieuw beleefbaar en verstaanbaar onder woorden te brengen. Daarbij laven wij ons aan de bron, de gemeenschap met onze Heer en Verlosser. En wij speuren naar de richting die de Geest ons wijst.

Besluit

8. De bron van ons geloof

Wij hebben een lange weg afgelegd die begon met de vraag wie Jezus Christus voor ons is. Vervolgens hebben wij in aansluiting aan de Schrift en met het oog op de vragen van onze tijd het geloof in onze Heer en Verlosser omschreven. Wij hebben ons onze gemeenschap met het belijden van het voorgeslacht te binnen gebracht en wij hebben ons rekenschap gegeven van de rol die de geloofsleer heeft te vervullen bij de verwerking en vertolking van de bijbelse boodschap. Ten slotte zijn wij ingegaan op de vragen die voortkomen uit het historisch onderzoek van de bijbel en de eigen aard van de taal van het geloof.

Aan het eind van onze bezinning gekomen, is het goed om terug te keren naar het begin, de bron van ons geloof. Het geloof vraagt weliswaar om samenvatting en reflectie maar is zelf geen reflectie. Het is een vertrouwen op God de Vader en een leven met Jezus Christus in de gemeenschap van de Heilige Geest. Het wordt gewekt door Woord en Geest en gevoed in de omgang met de Schrift. Deze omgang wordt beoefend in de samenkomst van de gemeente en in het dagelijks leven van de gelovigen. Ook wanneer de enkeling bijbelwoorden tot zich laat spreken en overdenkt, bevindt hij zich geestelijk gesproken in de ruimte van de kerk. In deze ruimte gaan de woorden van en over Jezus voor ons leven. Zijn naam gaat in onze oren klinken als muziek die ons draagt (Gezang 446,7). Aan deze ervaring ontspringt en groeit ons geloof, telkens opnieuw en van tijd tot tijd, soms onstuimig, soms tegen de verdrukking in. De woorden die tot ons komen, worden beantwoord met woorden die wij gezamenlijk of voor onszelf tot God zingen en bidden. Samen met deze antwoordende woorden van de vierende gemeente en de luisterende en biddende gelovige vormen de woorden die in de Schrift tot ons komen, de bedding van ons geloof.

Daarom willen wij dit geschrift besluiten met enkele van zulke woorden. Zij vormen geen samenvatting, zijn zelfs niet representatief voor het rijke bijbelse spreken over Jezus Christus en de verzoening. Wel laten zij iets zien van de bron en bedding van ons geloof. Zij geven, elk in hun eigen belichting, zicht op onze Heer en Verlosser.

In Filippenzen 2 horen wij in de vertaling 1951 van het Nederlands Bijbelgenootschap:

- 6 die, in de gestalte Gods zijnde,
het Gode gelijk zijn
niet als een roof heeft geacht,
- 7 maar Zichzelf ontledigd heeft,
en de gestalte van een dienstknecht
heeft aangenomen, en aan de mensen gelijk geworden is.
- 8 En in zijn uiterlijk als een mens bevonden,
heeft Hij Zich vernederd
en is gehoorzaam geworden tot de dood,
ja, tot de dood des kruizes.
- 9 Daarom heeft God Hem ook uitermate verhoogd
en Hem de naam boven alle naam geschonken,
- 10 opdat in de naam van Jezus
zich alle knie zou buigen
van hen, die in de hemel en die op de aarde
en die onder de aarde zijn,
- 11 en alle tong zou belijden:
Jezus Christus is Here,
tot eer van God, de Vader!

Met Gezang 105 zingen wij:

Christus heeft voor ons geleden
als een beeld van ons bestaan,
dat wij zover zouden gaan
in zijn voetstappen te treden.

Die geen zonde heeft bedreven,
uit wiens mond niet is gehoord
enig onvertogen woord,
maar de adem van het leven.

Die wanneer Hij werd geslagen,
zelfs zijn mond niet opendeed,
die niet dreigde als Hij leed,
maar het zwijgend heeft verdragen.

Die de zonden heeft gekorven
in zijn lichaam aan het hout,
dat gij Gode leven zoudt,
aan de zonde afgestorven.

Door wiens striemen gij genezen,
door wiens dood gij levend zijt,
levend in rechtvaardigheid,
taal en teken van Gods wezen.

Als eertijds verdoolde schapen
thans den Herder toegewijd,
die u in de waarheid weidt.
Uw Bewaarder zal niet slapen.

Ja, de Heer zal u bewaren,
Hij de Herder, Hij het Lam,
die voor u ter aarde kwam,
die voor u is opgevaren!

En aan de tafel van de Heer loven wij de Allerhoogste en vieren wij
zijn grote daden in schepping en bevrijding:

Dienstb., 887

Want Gij hebt ons geschapen
tot een leven van liefde en lofzang,
en toen wij U loslieten,
hebt Gij ons vastgehouden
en ons teruggeroepen
van een doodlopende weg.
Gij hebt ons bevrijd
uit de macht van donker en dood
en ons uitzicht gegeven
op een toekomst van licht:
vrijheid, vrede, vreugde,
voor al uw geliefde mensen.

En wij gedenken de weg en het werk van Jezus Christus:

Dienstb., 888

Gezegend zijt Gij, God onze Vader,
en gezegend is Jezus die komt in uw Naam.
Want Hij is tot het uiterste gegaan
om ons voor U te behouden.
Hij heeft voor ons uit
de doortocht gemaakt
door de engte van de dood
naar de ruimte van het leven.
Zo is Hij onze herder,
de hoeder van zijn volk.

Afkortingen

Staat tussen afkorting en cijfer een komma, dan verwijst het cijfer naar de pagina. Staat tussen afkorting en cijfer geen komma, dan verwijst het cijfer naar het hoofdstuk, het artikel, de vraag of het antwoord.

AC	Augsburgse Confessie, 1530
Apost.	Apostolische Geloofsbelijdenis
Barmen	De Theologische Verklaring van Barmen, 1934
Bijbel	De bijbel. Taal en teken in de tijd, SoW-kerken, 1999
Dienstb.	Dienstboek, Een proeve, Schrift - Maaltijd - Gebed, Zoetermeer, 1998
Fundam.	Fundamenten en perspectieven van belijden. Proeve van beschrijving, Nederlandse Hervormde Kerk, 1949
Gr. Cat.	Grote Catechismus van Luther, 1529
GMO	God met ons. Over de aard van het Schriftgezag, Gereformeerde Kerken, 1979
HC a	Heidelbergse Catechismus, 1563, antwoord
HC z	Heidelbergse Catechismus, 1563, zondag
Kl. Cat.	Kleine Catechismus van Luther, 1529
Kl. wijn	Klare wijn. Rekenschap over geschiedenis, geheim en gezag van de Bijbel, Nederlandse Hervormde Kerk, 1967
KO VPKN	Kerkorde van de Verenigde Protestantse Kerken in Nederland
Leuenb.	Konkordie van reformatorische kerken in Europa, Leuenberger Konkordie, 1973
NGB	Nederlandse Geloofsbelijdenis, 1561
Nic.-Const.	Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel, 325, 381
Proeve	Proeve van een eenparig geloofsgetuigenis, Gereformeerde Kerken, 1974
Tussenmuur	De tussenmuur weggebroken. Over de prediking van de verzoening, Herderlijke brief, Nederlandse Hervormde Kerk, 1967
Verzoening	Verzoening met God en met mensen, Herderlijk schrijven, Gereformeerde Kerken, 1976